

A Mester és Békés megye

A SIRALOMHÁZ IDŐSZAKÁBAN

Munkácsy 1868 októberében elhagyja Münchent, és Düsseldorfba megy Knaushoz. Düsseldorf tartózkodása döntő hatással volt Munkácsy fejlődésére. Felszabadul az akadémizmus kötöttsége alól, s a francia realisták hatnak művészetére. Munkácsy magára talál. Megfesti régi témáját, az *Ásító inast*, amely „jó művészi renomét” szerzett számára – mint maga írja. S még abban az évben eddigi főművével jelentkezik, a *Siralomházzal*. Egyszerre ismertté tette nevét, s gondtalanabbá életét.

Májusban még a csabai főszolgabíró Munkácsy útlevélkérelméhez szükséges véleményezésében azt írja, hogy „*Munkácsy Mihály, előtte Lieb, az államtól évenként 800 f segélyben részesül; ismét továbbá nagybátyja, csabai birtokos Reök István őt a szükséges költséggel ellátja, ennél fogva tehát folyamodó bír eszközökkel magát másoknak terhelhetése nélkül feltartani s élelmezni.*” S négy hónap múlva, 1869. szeptember 30-án Munkácsy már azt újságolja Ligetinek, hogy a *Siralomházat* egy „anglius” 10000 frankért megvette. (Kb. 4000 magyar forint – ötévi ösztöndíjával volt egyenlő!)

Úgy látszik, nagybátyjának is megírta az örömhírt, mert Reök 1869. október 4-én azt válaszolja, hogy örül a jó vásárnak, a szép összegnek. Azt kéri, csak egy havi pénzt tartson magánál, a többit küldje Csabára, mert nincs vásár, a pénztárak üresek, így pénzsűkében van. Egyébként is óvatosan költson, s ha sok pénze lesz, elvállalja a pénz kezelését, hogy megtelepedésekor egy lakot vehessen magának.

Munkácsy ebben az időben valóban arra gondolt, hogy hazajön, és Magyarországon telepedik le. A következő évben, 1870 áprilisában Munkácsy ismét látogatóba készül. Reök pünkösdre, június 5-ére hívja, amikor Kaplonyban Reök Pálnál összejön a család, s „*hol valahára Gizát is megláthatnád. Hát szép is volna az.*” Az újságok azonban csak június 26-án jelzik, hogy Munkácsy néhány nap óta itthon tartózkodik. Hazalátogat Csabára is. A *Békés* augusztus 17-én közli, hogy „*Munkácsy Mihály geniális fiatal festőnk egy idő óta anyai nagybátyja Reök István úrnál Csabán tartózkodik. A múlt héten Gyulára is berándult s egy napot itteni ismerősei körében töltött.*” (A gyulai látogatás augusztus 8 és 14 között lehetett.)

Az egykori asztalosinas ünnepelt vendég lett a megyében.

Reök maga is hozzájárult Munkácsy sikereinek megismertetéséhez. A látogatás előtt, 1870. április 24-én a *Békés* című újságban előbb egy háromhasábos tárcája jelent meg Munkácsyról, melyben gyermekkorától a *Siralomház* megfestéséig követi életútját, júliusban pedig a *Siralomházhoz* ír magyarázatot:

„*Öcsém Munkácsy által megkerestetvén, hogy a siralomházi képhez németül – így ő írni nem tud – magyarázatot írnek a kép tulajdonosa Wilstack amerikai polgár számára*” – kezdi cikkét, s megírta a magyarázatot, melyet most némileg módosítva közöl a *Békés*ben. A leírás értéke, hogy a *Siralomházról* olyan ember ír, aki ismerte tartalmát, s közvetlen átéltje volt annak a kornak, amelyből a téma megszületett. (Még 1868-ban is azt írja Munkácsynak, hogy rablók nyugtalanítják a környéket.)

A siralomházba került betyár típusa a szabadságharc után keletkezett: „... az országban katonai kormány ostromállapottal uralkodott. Mégis rablóbandák alakultak, melyeket elnyomni sokáig nem sikerült, úgy hogy a lakosság a politikai üldözések, katonai garázdálkodás és a rablók üzelmeinek kettős tüze közé szorult volt. És oly nagy volt a közelkeseredettség, hogy eleintén, ha a biztonsági közegek rablókkal összezsaptak és megverettek, a lakosság, nemét a kárörömmel el nem fojthatta. Vad hírek keringtek, hogy a rablók csak német pénztárakat és az olyanokat fosztogatják, akik harc folytán (a szabadságharc folyamán – Cz. I.) magukat az ország iránt ellensé-

53. kép. A Siralomház festője,
Munkácsy 1870 körül

Eredeti fénykép. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, Budapest

54. kép. **Reök István öregkori arcképe**
Eredeti fénykép. Magántulajdon

55. kép. **Reök Istvánné
Omaszta Mária fiatal korában**
Eredeti fénykép. Magántulajdon

gesen vagy legalább bűnös közönnyel viselték..., hogy a harc rövid idő múlva újra ki fog törni, s akkor aztán a muszka is az országgal fog tartani; hogy az amúgy rablott pénz a háború költségeire fog fordíthatni; hogy az eféle rablások tulajdonképpen nem is valóságos rablások, hanem visszatörlesztés, s rablott pénz hadi préda volnának ...!

Tény volt, hogy abban az időben az országban számos politikai kompromittált egyén bújdosott, köztük közhönvédek is, kik magukat az osztrák seregbe besoroztatni nem akarták, s hogy ez utóbbiak némelyikét, szintén üldöztetvén, jóformán az éhség, nyomorúság tette rablóvá, mire nézve némileg szájalmat keltek...

A siralomházi elítélt egyikét ábrázolja azon szerencsétleneknek, kiktől feljebb volt szó, kik becsületes előéletűek voltak, magukat a harc kitörésekor a haza védelmére családjuk odahagyásával s lelkesedéssel önként felajánlották, a harcban rettenthetetlen bátorságot tanúsítottak, azután pedig inkább meghalni voltak készek, hogysem magukat az akkor gyűlölt osztrák seregbe besoroztatni engedjék."

Az augusztusi látogatás után szeptemberben már ismét Düsseldorfban van Munkácsy, s Csaba négy évig nem látja ezután a világhírű festőművészt.

Reökek maguk is Pestre költöznek. Még áprilisban azt írja Reök Munkácsynak, hogy Szent Mihály napján Pestre költözik a család, s az a remény is felcsillan benne, hogy egyszer majd Munkácsyval együtt élhetnek: „*Ha egyszer valamikor Pesten találnál letelepedni és én ott lakván még életben volnék, hát az nem volna rossz.*”

Május 8-án írja Reök, hogy Pesten volt lakást keresni, s megindította válóperét első feleségétől, amelyet a kiegyezés utáni új törvények tesznek lehetővé. S amikor a választ kimondva – mintegy 16 év után – 1871. augusztus 6-án végre megesküdhettek, örömmel írja meg a hírt Munkácsynak.

56. kép. ...és családayaként
Eredeti fénykép. Magántulajdon

mellyel e térségek értéktelenítettek...” Kitartásra szólít fel, amíg a nemzet visszanyeri önkormányzatát, s bevezetheti a központilag is támogatott modern bérleti rendszert: „*Legyünk számitók, takarékosak, szánjuk el magunkat nélkülözésre, áldozatra is ha kell, érdekeink jövőjéért! működünk össze, hogy legyenek közvetítő intézeteink, megfelelő számmal és munkakörrel; súlyos az adó, s tőke-emésztő? legyünk továbbra is kitűrők, és azon, önkormányzatunk visszanyerésével tetemesen enyhítve lesz...*”

Ugyanebben az időben a nagyváradi–fiúmei vasút építését szorgalmazza másik röpiratában, majd 1867-ben a dohánytermesztésről írt tanulmányát adja ki, mely a történetíró szerint „*egyike a legjobb szakmunkáknak*”. 1868-ban a mezőgazdaság-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban a társulat munkájáról tartott beszámolójával „*nagy elismerést szerzett*”.

Kihasználva a kiegyezés adta lehetőségeket, újra felveti régi eszméjét, egy csabai gőzmalom-részvénytársaság alakítását, amivel a megyében nagyméretű malomipart kívánt létrehozni. (Az akkor még rossz vasúti összeköttetés miatt későbbre halasztják a döntést.)

Mindez nem elégíti ki. Pestre költöznek. Az indokokról így számol be Munkácsynak: „*Mióta nénéd atyja után öröklött... s mi Gerendásról Csabára költöztünk, azóta én magamat szokott helyemen soha se éreztem. Csabán se dolgozom, se társaságom nem volt, a gazdaságot se folytathattam onnan kellőleg, ami nyugtalanított folyvást... Nénéd a birtokra lakni kimenni nem akart. Végre is kétségbeesve mondtam, ha oda nem, hát én meg Csabán tovább nem, menjünk Pestre. Úgy is lett. Pestre költöztünk, én remélvén, hogy mindenünket pénzzé téve, ott el is foglalom magam valamivel, szórakozásom is több lesz.*”

54 éves, amikor két évtizednyi távollét után megpróbál visszatérni a fővárosba, ifjúkorának színhelyére, ahol oly sokan és sokat lelkesedtek a „*hon*”-ért, s megannyi rokonlélek között töltötte ifjú éveit.

Reök ugyanis – bár beköltözött Csabára, s beválasztják a megyei választmányba –, nem érzi jól magát a városban. Ha nem ismernék levelezését, aligha hinnénk el ezt róla. A hatvanas években ugyanis termékeny munkába kezd. Még 1860 őszen megalakul a Békésmegyei Gazdasági Egylet, melynek születésénél lelkesen működött közre. A több mint ötszáz tagot számláló jó nevű egyesületben kezdetűl fogva vezető szerepet tölt be, 1867 és 1870 között pedig a társaság igazgató elnöke. Olyan emberekkel dolgozhatott együtt, mint Trefort Ágoston és Eötvös József.

Reök munkássága elsősorban a szakirodalom terén maradandó. 1865 februárjában Gerendáson írja a földbérletekről szóló tanulmányát, s a föld kimerítése ellen lép fel: „*... nézzünk szét a jelenlegi bérlet alatti területeken, nem kell-e azoknak vigasztalan kinézésén elszomorodnunk, nem-e az elhagyatottság fakó színe az, mivel szemünk találkozik? Látunk-e szegélyezést, kertet, épületeket, vagy azokon csínyt, tisztaságot, de csak rendes árkolást is? Valóban nem! hanem látunk igenis akár már elhagyott, akár használatban lévő, mindkét esetben düledékes ronda fészkeket, melyek bizonyos keserű előízét adják azon rendszerfelének,*

1870. szeptember 29-ével költöztek a Dob utca 13. számú ház első emeleti lakásába. „Szál-lásom kicsi, de megleszünk benne, míg jobb akad, pedig 840 f. az ára” – írja Munkácsynak. A következő évben már az Üllői út 1. szám alatt találjuk a családot. Itt laknak visszaköltözésükig, 1872 augusztusáig.

A felköltözés után Reök nem sokáig marad Pesten. A gyerekek iskolába járnak, ő azonban hosszabb-rövidebb időre lejön a megyeri birtokra, maga irányítja a gazdaságot. Ez az oka, hogy Munkácsyhoz írt leveleit hol Pesten, hol Csabán keltezi.

„PARAINESIS” MUNKÁCSY MIHÁLYHOZ

Ha Munkácsy sikere meg is nyugtatja Reököt, nem szűnik meg aggódní jövójéért: az idősebb, tapasztaltabb barát higgadságával figyelmezteti a kötelességekre, az ifjúkoron, az élet „*költői szakán*” való megdondolt átlábolásra s a jövő megalapozására. Az 1869–1872 között írt levelek Kőlcsey *Parainesisét* – Kőlcsey Kálmánhoz írt intelmeit – juttatják eszünkbe: Reök azokat a magatartási normákat kéri számon unokaöccsétől, azokra akarja nevelni, betartásukra figyelmeztetni, amelyeken a reformkori nemzedék, közöttük ő is nevelkedett. Máskor a pesti társaságokban hallott vélemények készítenek levélírásra.

Az egykor kemény nagybácsi néha elérzékenyülve vall önmagáról is, feloldódik férfivá vált unokaöccse előtt. Itt érezhetjük Reök emberi magatartásának normáit, amely az elnyomatás korában nem tudott magára találni.

Említettük, hogy Reök a *Siralomház* sikerének hírére elsősorban takarékoságra intette Munkácsyt. A takarékoság többször is előkerül levelezésükben. Reök féltette Munkácsy szép jövedelmét a könnyen jött pénz szokásos sorsától, ezért figyelmeztette a művészi pálya sikerének forgandóságára, a jövő megalapozására, mely – ha itthon próbál letelepedni – sokkalta szerényebb jövedelemmel kecsegtet a jövőben.

S ne csak önmagára gondoljon! Giza Kaplonyban él, nevelőapjánál, Reök Páléknál. De ki tudja, meddig élnek, s „*ha szerencséje* (férjhezmenetele – Cz. I.) *késik, te leszesz csak képes és hivatta őt el nem hagyni... Azért említem meg, hogy erről elmélkedned nem lesz felesleges, sőt kötelességszerű. A mit tehetsz érte az, hogy annak idejében, ha Paliék nem lesznek többé, magára ne hadd, mert azon néhány forintokból, mely számára le van téve, meg nem él.*”

Fél év múlva arról ír, reméli, takarékosabb lesz a jövőben, „... *mert a takarékoság egyik mértéke az embernek is, mert a vagyon szükséges az életben, emeli az egyén függetlenségét, tekintélyét, még a művészetre is nagy hatással van, mert ugye mi szegények képeidet megvenni se nem bírjuk, se nem értjük... tehát fráter így vagy amúgy, de már nagyon szeretném időnként hal-lani, hogy bátya: már ennyi van az acskóban.*”

Amikor 1872-ben roppant sikereiről ír Munkácsy, az öröm hangja mellett is óvatosságra inti unokaöccsét: „... *oly eredmények ezek, amelyek a legmerészebb várakozásokat is messze túlhaladták. Légy hálás kiváló sorsod iránt, légy okos, gondoldj anyagi jövődre... Használd fel okosan aranykorodat édes Miskám, ha van irántam való jó hajlandóságod... megládd, egykor élénken fog eszedbe jutni, hogy e korban tanácsaimmal üldöztetél, eszedbe, ha fogadod (megfogadod – Cz. I.) és eszedbe, ha – nem...*” Ez a féltő óvatosság – szerencsére – korainak bizonyult, Munkácsy aranykora még csak ezután következik.

Munkácsy 1873-ban – mint később látni fogjuk – válságos időszakot zár le.

Levelei is tükrözhetik a változás, a megnyugvás hangulatát, mert augusztus elsején Reök jólesően veszi tudomásul unokaöccse magatartását: „... *Leveleid tanúskodnak és megnyugtatnak arról, hogy éberem, öntudatosan haladsz, tévútra nem jutsz...*” – írja válaszában, s nem mulasztja el, hogy egy általános emberi magatartásra ne hívja fel Munkácsy figyelmét: „– *Mindenkinek eleget tenni, főleg úttörőnek, ritka embernek adatik. Minden különböző szempontból tekintetik s ítélik meg. Aki minden bírálatra összerendezzen vagy senkire se hallgat, rendesen – egyaránt hi-*

bázis. *Meghallgatni az ellenzézetet, afelett komolyan gondolkodni és cselekedni a megfontolás végeredménye szerint, ez az, ami rendszeren célhoz vezet.*"

(Ki ne ismerne rá ebben a gondolatmenetben és szerkesztési formában Kölcsey *Parainesisére!*)

Hogy Reök előtt az egyéni érvényesülés mögött mindig társadalmi, közösségi célok is lebegtek, a következőkkel bizonyíthatjuk. 1871-ben Munkácsyt Weimarba hívják tanárnak. Huszonhét éves – ilyen fiatalon igen nagy megtiszteltetés! Reök azt reméli, hogy ezzel Munkácsy egy új irányzat megteremtője lehet, egy „új iskolaárnyalat” alapjait vetheti meg. *„S ez fontos önmagában is, ránk nézve kétszeresen fontos, azért, mert aki ezen árnyalat megalapítója lehet, magyar művész.”* Különös felelősség olyan helyet betölteni, *„melyen hivatva van adományát s tanulmányait a legfiatalabb nemzedékbe bele csepegtetni... kívánok hozzá lelki testi egészséget, hogy az azzal járó feladatnak a művészet javára, hazád dicsére megfelelhess; hazádra mondom, mert nincs benne kétségem, hogy noha idegen földön van működésed tere, azért szíved mindig mindenkor e hányatott szegény hazáé marad.”* (Kiemelés tőlem – Cz. I.)

Ezzel elérkeztünk a levelek legfőbb témájához, a haza szolgálatához.

Reök politikai felfogásáról Erdélyihez írt levele alapján említettük, hogy 48-ban elhatárolta magát a radikálisoktól, de a 48-as eszmék hű támogatója volt. Munkácsyhoz írt leveleiből közelebbről is megismerhetjük álláspontját.

Amikor 1866-ban megnyílik a kiegyezést előkészítő országgyűlés, a királyi leiratról így velekedik: *„A leirat nem oly merev, mint előde, de nem kielégítő.”* S amikor 1873-ban, a Deák-párti kormányzás csődje után nagy átalakulás indult meg a pártok között, így számol be róla: *„... nálunk is nagy dolgok vannak folyamatban, a pártok új alakulásra készülnek, mert az egészségtelen állapot, mely 67 óta húzódik, tovább nem tartható. Meglássuk, a vajúdnak mi eredménye lesz, hogy lesz, az igen valószínű. Megelégedéssel mondom, hogy az ellenzékől nevezetes férfiak váltak el Giczey Kálmán vezérlete alatt, és – az én álláspontomat foglalták el, mellyel, nyíltan legálább, talán az országban eddigileg egyedül voltam.”*

Reök tehát Tisza ellenzékben lévő balközép pártjából a Deák-párttal való kiegyezésre hajló Ghyczy Kálmán elveit vallja.

Már az „*intelmek*” eddigi részleteiből is észrevehettük, hogy mögöttük egy tiszteletré méltó emberi életfelfogás rejtőzik. Nemcsak az öregedő ember nagy élettapasztalata – néha keserűsége – van mögötte, hanem a reformkori eszmék vállalása is. Hogy ezek az eszmék mennyire hatottak Reök mindennapi magatartására, csak gyanítani tudjuk.

De hazafiságáról nemegyszer meggyőződhattunk már, s ezután is hivatkozni fogunk rá.

Ezt kéri számon Munkácsytól is. A haza szolgálatát, s azok iránti kötelesség teljesítését, akik tehetségét megmentették, akik pályáján eddig segítették, nem önmaguk, hanem a magyar művészet felemelése érdekében.

Munkácsy 1870-re több jelentős megrendelést kap. Reök első dolga, hogy eddigi támogatói iránti kötelességére hívja fel a figyelmét: *„A Képzőművészeti Társulat ki van már előlegéért elégitve? Ha nincs, azt ne mulaszd. Aztán – jövőre ha lehet, ki kellene alkudni, hogy műved... (műved, képed – Cz. I.) előbb Pesten legyen kiállítva, ezzel figyelmet tanúsítás a hazai művészet iránt és hálát támogatásodért, különben... tőled a haza semmit sem lát – nem is veszi hasznodat.”* (A Társulat ösztöndíjával került ki külföldre Munkácsy, ezért várja a hála kifejezését. – Cz. I.)

Egy év múlva ugyanez a téma tér vissza, mint eddig még teljesítetlen adósság, s a befutott művész hazafiúi kötelességére figyelmezteti Munkácsyt: *„... ne vedd rossz néven, ha felemlítem. Nem emlékszem, hogy valamely hazai ügyet pénzzel, munkával támogattál volna. Kísérd, ha nagyjából is, figyelemmel a lapokat s egyszer-egyszer járulj nevezetesebb ügyekhez akár pénzzel, akár másnemű adományokkal. Ezt mi itt többnyire tesszük kevesebb móddal, mint amennyivel te bírsz, s ezt neked is kell tenned kötelességből és a „decorumért” (illendőségért – Cz. I.). „A mienk volna, mondják, de semmivel se árulja el, hogy velünk érez, pedig az ország segítette is!!!” Ezt a vádat neked nem szabad elviselned, igen-e Miskám?”*

1871 végén Munkácsy elhagyta Düsseldorfot, és Párizsban telepedett le. Néhány hónap múlva, 1872 februárjában évődve kérdezi tőle Reök: *„Hanem hát parlez vous francais?”* (Be-

szél franciául? – Cz. I.) Majd így folytatja: „Tudod a platyinkár hogy gondolt a franciákon kifogni, csodálkozva elébb, hogy őt meg nem értik?... gondolkozott... tudok má... s mit tett? befogta az orrát és úgy kérdezett... gondolván, hogy a franciák orrukon beszélvén, csak az a hujja, hogy nem értik, hogy ő is az orrán beszéljen... Ezt a módot ajánlom.”

„Bizony szép élet a tiéd öcsém; a világ nyomorúságát csak múltadból ismered, anélkül, hogy az benned kiújuló sebeket hagyott volna. Minden mosolyog feléd, feltéve, hogy résen maradsz, és a drága, kiválóan kedvező időt minden tekintetben felhasználod. Csak egy nem tetszik nekem benne, hogy mind idegenebbé leszel tőlünk, nem szívesen, de tényleg, távol lakásod miatt. Jó hogy te azt oly mértékben nem érzed, mint ezt némelyek érzik...”

S egy héttel e meleg hangú elérzékenyülés után megírja legkeményebb kifakadását Munkácsy vélt nemtörődömsége miatt.

A levél előzménye, hogy 1872-ben a bécsi képzőművészeti kiállításra készül a Társulat is, mégpedig külön reprezentálva a magyar képzőművészetet. Felkérték Munkácsyt is, küldjön képet a kiállításra, de azok időben nem érkeztek meg. Reök Pesten a kaszinóban találkozott Than Mórral (A fiatal Munkácsy egyik támogatója volt – Cz. I.) és Ráth Károlyal, s tőle érdeklődtek Munkácsy festményei után, mi az oka, hogy nem küldi az ígért képeket. „Kellemetlen kérdés volt” – írja Munkácsynak, s levelében mintegy összefoglalja véleményét unokaöccséről, megmagyarázza eddigi magatartásának indítékait:

„... gyerek korod óta sajátosságod volt magadat teljesen saját ügyeid, érdekeid által elfoglaltatni, s általában figyelmedben csak azt részesíteni, ami éppen környezett, amitől azt meg nem tagadhattad. Ami távolabb esett, azt észre nem vetted. Ez való, ha te nem így tudnád is.

Azért kértelek, ha távol vagy is, mint e haza fia, melynek, ha pályád még oly fényes volna is, az első támogatást köszönheted – ne feledkezzél meg a hazáról, a múlttól. Figyelmeztettelek nevezetesen az Eötvös emlékre, azon férfiú emlékére, aki, azon kívül, hogy hazánknak nagy fia, neked pártfogód volt. (Az első minisztériumi ösztöndíj adományozója, 1871-ben elhunyt. – Cz. I.) Figyelmeztettelek egyébre is, de arra különösen, hogy ha hazádat megtagadni nem akarod, ne felejtse el azt, s ha nem, add koronként hazafiúi érzésednek jelét. S ím, te ily közmegegyezésre adsz okot, adott szavadat se váltván be oly egylettel szemben, mely első volt tehetséged méltánylásában és támogatásában... Mondd, minő érzéssel jössz egyszer-egyszer ismerőseid körébe haza, ha arcaikról – ha nem szavakban – a legsötétebb szemrehányást leszed kénytelen olvasni, hogy t. i. hazádról megfeledkeztél.

Pedig én tudom, hogy neked van szíved, hogy aki ráköti magát, persze közeledben, az ingedet is lecsalhatja – de barátom, mit ér maga a jó szív, ha öntudatos figyelő s azt vezető elme által nem irányoztatik. Az olyan ember környezetének játéka, zsákmanya, s ha ege elborul, magára marad, mert mint embernek nincsenek tényei, melyek a közméltánylást kiérdemelnék. (Kiemelések tőlem – Cz. I.)

Ezt kellett elmondanom, habár azon veszélyre, hogy leveletem, mint illetéktelen – félre dobod. El kellett mondanom, mert amit én elmondhattam, azt más nem mondhatja el barátilag, más ha hasonlóra érzi magát indítatva, erre más és nem a bizalmas utat választja, p. a hírlapit. Elmondtam ilyesmit ismétlem a te érdekedben, de érzem, hogy az eféle jó tanácsoknak is van határa oly egyén irányába, aki jogositva van saját magától fogadni el csupán tanácsokat, érzem ezt, s erősen felteszem magamban, hogy a preceptorokdással jövőre szakítandok, kívánván szívemből, hogy te ne csak a művészet terén, hanem más téren is azt tedd, ami helyes, amivel magad, mások és hazád iránt tartozol. Isten veled

bátyád.”

Amikor elismerjük Reök elveinek igazságát, becsüljük mindazért a törekvéseért, amivel Munkácsyt a reális életszemléletre, a társadalmi kötelezettségek teljesítésére kívánja nevelni, azt is meg kell állapítanunk, hogy Reök nem tudta, s nem tudhatta, hogy Munkácsy válságos időket

Edes Munkácsy! 1876. máj 21

Tegnap kezeim megröszeltek az a levél
vitka melyre jót köpamionna Colpachta kü-
rem, hogy legelőbb arról negyek néko az
mutatásokkban. Ja azam kére Franzot is li-
vinté franciánál, a mihe majd bele bírattam
az apputóm sime minde megkérülte. Péis
antonon az nem találta meg levélben Col-
pachos - nem közpénz az.

Sicak hár a heragas kiáttemi, mine epe-
nins in magyart a sonos is pedig meg ára. C.
gyiténans az min európa, Jan inna, hogy
meg ü Colpachos vata, levélben meg nem is ke-
zes. De egy kisre nemittem, t. ariete meg az
fug találta.

Tömmel olvasom hogy az aertier de l'ar-
aisse sikemle is sorsaris vintite, hár a most
hal a djachanal mennyire vagy? Ucoljónas
misdipmentját az itelelt fenerise.

Annal robbat, fesi az nátonk, mindenféle
haj is haj ugy orozog, mine magán dolga
han. Az időjárás is edonime megors, val az
simino ahalysal fiteint, a uerint ragyor fe.

kedvesrögtön jóval többet nem,
menek, olyan jól meg voltunk
ebben a hársban olyan jóvágy
dolgozunk az atalibombon.
No de nemyljunt.

Tudom hogy mindenképpen lesznek
sajnos becsületnek is innen
kellat volna, hiszen majd ismét is
hanem csak ne volnék olyan ki
velmetlen. Különben az utóbbi
időben sokat dolgoztam is.
és mikor az em. bel. egy. sz. meg
pingat, a lig van miszer kedve

to hancu mond más sportok? [?]
bácsi-közi halom volamit. hogy van
nek. a gyerekek, a vesés, a tenis
és minden fete?

No mond mindgyűjtkei öleke
csokolás, masodok. szerettem

Miska.

él át ebben az időben. Tele van rendelésekkel, de nem halad velük. Reménytelenül kószál a párizsi utcákon. Colpachra utazik De Marches báróékhoz, de ott sem tud nyugodni. 1872 januárjában öngyilkosságot kísérel meg. Ennek sikertelensége után visszatér életkedve, s így találja már Reök dorgáló levele. Egyszerre három levélre válaszol, írása higgadt, céltudatos törekvésekről tanúskodik:

„Nem szűnök bíz én meg egy percre sem magyar és magyar művész lenni, s amenynyire módomban áll, mindenkor pártolom a magyar nemzet érdekeit, bárcsak kissé továbbra volnánk, hogy a magyar művészet összpontosulhatna, és meghonosulhatna Magyarországon, s ne kellene egész életünkön át, ha művészi légkörben akarunk maradni, ezt külföldön keresnünk. Hisz mennyi magyar művész van szétszóródva a világon, ha nem is mind valami korifeus, ha nem sokan vannak köztük, akik a külföldi általánossággal egy színvonalon vannak. Ha azokkal mind egyesülve otthon üthetnénk fel tanyánkat, hasznunkra volna ez magunknak is, és hiszem, hazánkunk is.

Én még most mindezekről hallgatók a nyilvánosság előtt, hanem ha élek, lesz idő, mikor határozottan fogok felszólalni, mint ekkorág mindenki tette. Én határozottabban szeretném művészetünk érdekeit előmozdítani, mint azt holmi aprósággal, egy-egy múlappal tennem lehet.”

Reök megnyugszik. Hosszú levélben számol be sorsáról, elveiről s élete végső fordulatáról – megírja epilógusát.

„Olyan jól esik nekem, hogy nem szűnsz meg vélekedéssel foglalatzkodni, felette elmélkedni, jól esik ez azért, mert benső kötelékünk állandóságára mutat és jól esik, mert biztos zálogául tekintem ezt higgadtságodnak, ami mindig javadra lesz. Ebből nem azt következtetem, hogy feltétlenül az én nézeteimnek rendeld magadat alá, az ellenkező túlság volna, hanem igen is, hogy mindenkor a körülmények számbavételével fogod magad cselekvésre elhatározni.”

A következő sorok inkább már önmagáról szólnak; élete, élettapasztalata húzódik meg e sorokban nyíltan vagy az idős ember bölcselkedése mögött:

„... nagyon tudom, hogy ezen erény... gyakorlása – írja a takarékoságról – az élet költői szakában mily nehezen esik, ó de tudom, hogy gyakran azon korbelti meggondolatlanság mily nyomasztólag hathat ki az egész életre, holott a költői szak, fájdalom, nagyon rövid a többi rideg időhöz képest. Ellenben, ha az ifjú a szép, de veszélyekkel teljes szakot szerencsésen meglábolja, ha különben kedvez a szerencse, mily jól fog esni életének biztosított, normális folyása. Persze nem csak azt értem, hogy az ifjú anyagilag legyen takarékos, hanem hogy testével, lelkével, idejével, szívvel, elveivel is az legyen. Egyik fő tényező az ember életében, hogy mily házassági viszonyba lép – ezt fontold meg annak idején a legkomolyabban, szerencsétlen választás tönkre tehet anyagilag, erkölcsileg, szellemileg mint embert, mint családát, mint szakembert...

... éltém álmokképeim keretében nem foglaltatott (élete nem úgy alakult, ahogy elképzelte – Cz. I.), de – nem sóhajtozok, sorsomban megnyugszom. A természet kiválóbb tehetséggel meg nem áldott, ámbár töredelmesen elismerem, hogy azzal is, ami kevéssel rendelkezem, többet, sokkal többet lehetett volna és kellett volna tennem. De másrészt viszonyaim, helyzetem, melyet nagy részt a szabadságharc eredményezett számomra – olyanok voltak, hogy bizony a nemesebb munkának nem kedveztek. Hát annyi vagyok, amennyi. Egyet megóvtam mindig, nemesebb énemet és soha a szellemi foglalkozással fel nem hagytam, s volt annyi erény-e, büszkeség-e... vagy egy kis filozófia, vagy az, ami mindennek összege talán, magyar természet bennem, hogy magamat lesújtani soha és semmi által nem engedtem. Hát mondom, én nem sóhajtozom, köznap sorsomba belenyugszom, abba magamat beletalálni ügyekszem. A gazdaság mellett, e sivár békési pátriárkában is, ügyekszem és ügyekszem tehetség-

gem szerint nemesebb irányban hatni, s mindennek után és közt ez engem kielégít. Ha sorsom másképp fordul, ha a viszonyok kedveztek volna, talán egyéb is lehetett volna belőlem, de minden úgy van jól, amint van... (Kiemelések tőlem – Cz. I.)

Hogy cseperednek, mind gyakrabban foglal el gyermekeim jövője: Iván jó fiú eddig, s mint deák jól is tanul... maholnap pályát kellene választania. Én, mint aki 20 év óta a természetben élek, a természettudomány eránt vagyok előszeretettel, annál fogva szeretném, ha fiam a technikai pályát választaná, mert az tanít a természetbeni erőket felismerni, de korszerű is és kapós és az ily képzett egyén függetlenebb, mint az ügyvéd vagy hivatalnok.

Ilka igen érzékeny, szintén elég nyúltsfejű, kedélyes gyerek, de testileg nem lesz az erősbek egyike, gyakran van panasza gyomrára, fejére stb. Gondos neveléssel jóravaló nő válhatnék belőle.

Erzsi szeszélyes fruska, de szintén elég eszes, és ha nem rossz, hát kedves is. Erre is nagy ügyelet kellene, hogy akaratosága lesimulna, mert az ily hajlam sok bajnak szokott szülője lenni.

Isten tudja, mily sors vár rájuk, én megteszek, amit adott körülmények között mint atya tennem lehet, mindent.

Különb en ez idő szerint mindnyájan egészségesek.

Nénéd most meg a birtok eladásába nem akar beleegyezni, miszerint én tovább is gazdálkodván és itt huzamosabb időket töltvén, természetesen se Pesten foglalatosságra szert nem tehettem, se a fővárosi életet, melytől rég elszoktam – újra meg nem szokhattam, de a pénzbeli erő elégtelensége is folytonos gát ott abban, hogy az ember többdemagával magának szórakozást szerezzen. Még azt is megettem, ami különben eszemben se lett volna, hogy államhivatalért folyamodtam kétszer, persze átállkódva és bizony nem kunyorálgatva, hanem mint olyan ember, **aki nem annyira pénzért, mint jóakarattól kész szolgálni a hazát** (Kiemelés tőlem – Cz. I.) – no hát a folyamodásnak nem lett sikere; baj, ha lett volna, mert aligha meg nem bántam volna, de hogy nem volt, magamban megresteltem, s oly ellenszenvet keltett bennem minden hasonló célzat ellen, hogy nem tennék ily irányban több lépést nem tudom miért is. De különösen itt gazdálkodva, Pesten semmivel se bírván, annak se láttam lehetőségét, hogy a pesti életbe magamat beleélve az egyletek terén, a városnál foglalhassak el működésitést. No publikumnak meg nem vagyok való és pflasterternek (flaszterlovagnak – Cz. I.) – nincs az a főváros a világon, inkább pusztán vagy akár hol munkával. Ezek szerint és után meglegedve a 4. évi kalandozással végre határozottan kinyilatkoztattam, hogy az eddigiekkal dosztig jóllakván, most már csakugyan a tanyára költözünk. Nénéd ezt most se szereti, most is jobban szeretne akarhova városba, most már a birtok eladásába is beleegyeznék, de késő, én többé nem tágtok, hanem az erdőt parkírozom, az elhanyagolt gyümölcsöst helyrehozom, az udvaron faparciákat ültetek és – lakházat építék, s mindennek nagyjából jövő augusztusig készen kell lenni, hogy a had az iskola év végeztével a készre jöhessen.

Ebből láthatod, hogy én most tervekkel vagyok tele s annál nyugtalanabb, mert novemberig a kerthez nem nyúlhattam, a napszámos drága volt, tehát munkához nem láthattam. Eszerint sok mással felsőhajthatnék a költővel: Fenncsapongás, fennremény, képek, vágyak, érzemény, ifjúságom hajnalán, ti – szép álmok valátok.”

E rezignált életfilozófia mögött keserű élettapasztalat húzódik meg. Húsz évet várt, hogy az önkényuralom bukásával folytassa a reformkori eszmék valóra váltását, de a kiegyezés kori Magyarország már nem fogadta be: állást nem kapott. Feladja harcát, lemond ifjúkori elképzeléseiről, melyet a pusztába elvonulva dédelgetett két évtizeden át, s félrehúzódik ismét birtokára, hogy annak fejlesztésében élje ki soha nem lankadó tenni akarását.

Eddig is ide menekült Pestről, a megyeri birtokra. Alig költözött családjával a fővárosba, már visszajött a tanyára: „A legdiákosabb életet élem, a legfiányosabb ellátással, ami azonban

nem akadályoz meg abban, hogy magam jól érezzem. Vadászok, lovagolok, olvasok, írok, hegedülök stb.” – írja Munkácsynak.

Egy év múlva, 1871 őszén ugyanígy a magányt tartja mentsvárának: „Hát én magamban... többnyire itt vagyok gazdálkodva, különben pedig élve abban a lelki világban, melyet hosszú magányban jobban szeretek, mint a válogatlan embereket.”

Talán ez a magánosság vitte bizalmas közelségbe Munkácsyhoz, akinek elmondhatta mindazt, amit el kell mondani, hogy a nyomasztó gondolatok eltűnjenek: „Már te is emberszámot teszesz, te se vagy már futó, beillesz barátoknak, nem csak jófiúnak. Jó barát pedig ritka és megbecsülhetetlen” – írja 1873-ban a 29 éves Miskának.

Magánosságából a munkába menekül. Most, leköltözve birtokára, ismét optimista. Újra tele van tervekkel: tanyát, gazdasági épületeket épít, díszkertet, gyümölcsöst, üvegházat – mindent úgy, ahogy gyakran megvitathatták a gazdasági egyletben. A tíz évvel későbbi kataszteri térképek jól szervezett gazdaságnak mutatják Reök 228 holdas birtokát. Két lakóház és három gazdasági épület a gazdaság központjában, a lakóház mögött díszkert, kert és szőlő. A birtok túlsó szögletében négy lakóház és négy gazdasági épület sorakozik szabályos rendben.

1872. augusztus elsején családja is Csabára költözik. Másnap már levélben újságolja a hírt Munkácsynak.

KÉSZÜLŐDÉS CSABÁRA

(1872–1873)

A sürgős levélírára más is készíti: Munkácsy hazakészül, úgy látszik, hosszabb időre, mert műterem építését kéri nagybátyjától a kismegyeri tanyára. Említettük, hogy ez év januárjában válságos időszakot élt át Munkácsy, aztán életkedvét visszanyerve ismét Párizsban terem, és munkához lát. Roppant sikereiről számolhat be nagybátyjának – ezt Reök válaszából gyanítjuk –, ennek ellenére hazakészül, s ez mégiscsak azt jelenti, hogy menekül környezetéből. „Hogy ne látnálak szívesen – írja Reök március 27-én –, örömmel nézek minden időnek eléje, melyet nekünk szánsz. Az atelieredet szívesen megépítem az erdő valamelyik északi részén. Csak egyszerű legyen a terv, mert különben sokba kerül, csinos, célszerű, de lehetőleg egyszerű. A padozatot kőlapokkal vélem eszközölni, mint az én üvegházamban lesz, négyszögöle legfeljebb 10 ft-ba kerül, tehát ha 3 és 4 öl lesz a hosszúság, kb. 12 □-öl belső világ s kerül a padolás 120 ft-ba legfeljebb, mely aztán tiszta lesz és nyárban hűvös.”

Munkácsy július 18-án veti fel ismét a hazatérés tervét, Reök 22-én azt válaszolja, jöjjön szeptember körül, addig készen lesz az építkezéssel, így visszakísérhetné Ivánt is Svájcba. Megbeszélhetnék az atelier tervét is itthon. Úgy látszik, Munkácsy ismét felvethette, szívesen látják-e itthon, mert levelét így fejezi be: „No, isten veled, édes Öcsém, légy meggyőződve, hogy nincs, aki jobban szeretne, mint én, és nincs, ahol minden időben szívesebben látnának, mint mi, ha tehát úgy lesz, hogy jössz, mi mindnyájan tárt karokkal várunk.”

Aztán Munkácsy július végén táviratot küld, sürgeti a hazajövetelt. Reök erre a táviratra válaszol hazaköltözésük másnapján: a bútorok még útban vannak, így a legnagyobb szükségben élnek, de néhány nap alatt rendbe jönnek. „Mondom, amit mindig mondtam, hogy sehol se lát-nak szívesebben, mint nálunk, jöjj bár télen vagy nyáron, éjjel vagy nappal, s mivel **most nyugalomra van szükséged** (Kiemelés tőlem – Cz. I.), jer, amikor akarsz, mentül előbb, annál jobb.” Az atelier ugyan nem lesz kész, mert fából kívánta csináltatni Aradon, de Munkácsy szerint kemence is kellene bele – így fából nem készíthetik. Majd ponyvából csinálnak ideiglenesen „**pingálós helyet**”, bár Reök szobájának ablaka is nagy, csak épp széles az eresz, így árnyékol. Jöjjön tehát, de „**Knauszt augusztus vége előtt kellően nem fogadhatjuk, mert a ház körül pár hétig még nagy rendetlenség lesz, azontúl nagyon szívesen...**”

Munkácsy tehát még 1872 nyarán is válságos időket él át, s a hozzá írt levelekből következtethetünk, hogy júliusban hirtelen sürgőssé válik a hazatérés, „nyugalomra van szükséged”. Rej-

tély, hogyan kerül a hazatérés terveibe egykori düsseldorfi mesterének utazása, hiszen a Knausz név mögött aligha sejthetünk mást.

Munkácsy és Reök 1872-ben váltott leveleinek külön értéke, hogy ebből az időből alig ismerjük Munkácsy életét. A levelek közelebb vittek ennek megismeréséhez.

Az 1872-re tervezett utazás mégis elmarad. A hosszan tartó válság elmúlt: „... örültem, hogy munkaképességed helyreállt” – írja Reök 1872 decemberében, minden bizonnyal Munkácsy előbbi levelére válaszolva.

Helyette Iván látogatja meg az 1872–1873-as tanévben. A közeli Svájcból rándult át Párizsba.

„Hogy megnőtt a fiú, alig ismertem rá... – írja Munkácsy – Csak már Pista bácsi is köztünk lehetne, hogy gyönyörködhetne bennünk...” Aztán ismét arról ír, hogy készül haza, *„amihez az atelier természetesen szükséges, hanem oly egyszerű alakban, amint csak lehet. Hanem a térségnek benne legalább 3 ölnök kellene lennie minden felől, egy öl széles és 1½ öl magas ablakkal minden eresztől északra, ahol az ablak lesz. A kis ablakok nem nélkülözhetetlenek, sőt nem is szükségesek, hanem ha lehetne egy kis előszoba? Az jó volna. Ha nem, az sem volna baj. Egyszerűen oly egyszerűen, amint csak lehet, hogy éppen egy zárt világosságom lehessen, ha gondolja Pista bácsi, hogy ez nagyon rövid idő alatt készíthető. Bár talán lehetne akkor kezdeni, mikor otthon leszek, hogy láthassam.”*

A hazautazás 1873 nyarán is egyre húzódik. Pedig Munkácsy újabb depressziós állapota miatt nem érzi jól magát Párizsban. Itthon azonban dül a kolera, rémisztő híreket hall a dühöngő járványról; *„volt naponta 80 halott is... főképp gyerekek halnak a rossz gyümölcstől”* – írja Reök. Maga sem érzi jól magát a tanyán: *„Szép élet lehetne itt, ha a gazdaság apró részleteivel nem kellene bajlódni, volna társaság s volna hova ki-kimozdulni, egyszer-egyszer nagyobb kirándulást tenni.”* „... könnyebben érezném én magam, ha egy-két társam volna, de nincs senki, még itthon sincs” – írja másik alkalommal. *„Egy van, amire mindig jól esik gondolnom, s ez az: hogy te s gyermekeim csak örömeimre vagytok... Bár gyakrabban láthatnók egymást, bár egymásnak közvetlen erkölcsi támogatására lehetnénk – de hát a szülők sorsa többnyire az, hogy magukra maradnak csak a teljesített kötelesség tudata s a gyermekek sikerülése az, ami nyugtatja. Ez mind rendes dolog, s nem is ezek okozzák a kedélyhullámzást, hanem a szellemi élet hiánya, a pereskedés és sok nem keresett ingerletetés.”* Az atelier megvan, sajnálná, ha feleslegesen építette volna.

Munkácsyt meghatja a hatvan felé járó nagybátyja rossz kedélyállapota.

„... Nagybátyámtól ma is kaptam levelet – írja az özvegyé vált De Marches-néhoz, ekkor már jegyeséhez. – Szegény mindig nagyon szomorú. Neki is ide kellene jönnie arról az örökös Csabáról. Nagyon örül, minket Ivánnal együtt fog látni, azt reméli ettől, hogy meggyógyul.” S amikor lassan elmúlik az év is, és a kolera miatt még mindig nem mer elindulni, így ír jegyesének: *„... fáj, hogy ilyen szomorú ok miatt nem utazhatom haza. Szegény nagybátyám pedig e szomorú helyzetet kellős közepén él.”*

Végül Munkácsy végképp lemondja látogatását – nősülés előtt áll. Nagybátyja örömmel válaszol a kedves hírre: *„... nincs abban se kétségem, hogy belőled is jó férj, jó családtya válik”* – írja, majd így folytatja: *„Egy ürömcsepp mégis van, mely örömembe vegyül, s a csepp két alkatrészből áll: minden szülőnek nehezebbre esik a gyermek távolodása, ha mindjárt azt földi szerencséje hozza is úgy magával, például a házasság. Szülőd nem vagyok, de szerettelek nagyon, neked sincs, akihez életed folytán vérrokonilag inkább ragaszkodtál volna és – anélkül, hogy közelebb számoltam volna veled, kecsgettettem a feltevés, hogy vándorutad egykor haza, szülőföldre vezetend, hogy úgy hazáad, mint mi, teljesebben magunknak tudhassunk, ezen feltevés, ezen illúzióról ezentúl le kell mondanom. E kettős tudat adja azt az ürömcseppet, mely örömembe vegyül, s melyet előtted el nem titkolhatok, mert szeretetem facsarja ki, mellyel irán-*

tad viseltetem, és mely érdeklődésem minden iránt, ami életedbe vág. Még egyszer vedd forró jókívánságomat és buzgó fohászatomat...” (Kiemelés tőlem – Cz. I.)

Az *Emlékeim* élményei után megnyugodva és meghatódva olvassuk ezt a levelet: messze vannak a gyermekkori emlékek, elmúlt a félreértések ideje – a két férfi egymásra talált. „*Szeretelek nagyon*” – nem kételkedhetünk e szavak őszinteségében.

Munkácsy októberben – Csaba helyett – Barbizonba utazik, és régi pajtása, Paál László társaságában újra zavartalanul dolgozik. A hosszan tartó válság elmúlt.

Itthon Reök sokat betegeskedik. „... *A múlt héten megint szenvedő voltam* – írja még szeptemberben –, *az idegesség sanyargatott. Voltam tegnapelőtt úgy, hogy a gyerekek előtt eléggé restelve, fennhangon sírtam... képzeld a macskát fergeteg előtt, a gonosztevőt félelem és lelki furdalástól gyötörtetni. Olyankor se dolgozni, se olvasni, se gondolkozni nem vagyok képes* – rémképek után *kapkod elmém, mindent sötét színben látok, közönyös gyerek, vagyon és lét iránt* – csak futni szeretnék messzire, messzire... *ma délben rögtön megszűnt, amint jön, úgy megy, miután jól kidúlta magát.*”

Ha Munkácsy nem is jön Csabára, a találkozás mégsem marad el. 1874. április elején Reök hirtelen elhatározással Párizsba utazik. Valószínűleg jobban érdekelte a jövődöbeli hitves kiléte, mint Párizs nevezetességei. De azért április elejétől május elejéig bejárja Franciaország egy részét (Párizs, Fontainebleau, St. Cloud stb.), átmegy Belgiumba, s visszatér Svájcra át.

NÁSZÚTON BÉKÉSCSABÁN

(1874. szeptember–október)

1874. augusztus 5-én tartják az esküvőt. Munkácsy hosszabb körútra indul feleségével: Svájc–Olaszország–Bécs–Budapest az út állomásai. Itthon mindenütt lelkesedéssel és kíváncsisággal fogadják: a lelkesedés a nagy festőnek, a kíváncsiság a bárónő feleségnek szól.

Az ünneplések után szeptember 8-án érkeznek Csabára. A *Békésmegyei Közlöny* szeptember 13-án közli, hogy „*Munkácsy Mihály néhány nap óta nejével Csabán, Reök István úr nyaralójában tartózkodik*”. A *Békés* azt is jelzi, hogy október végéig fognak itt időzni, és itthon van Munkácsy egykori gyulai pajtása, később festőbarátja, Gyulai (Kratochvill) László festőművész is. Itt találkozott jó néhány év után ismét „*a már nagyra nőtt Miskával*”.

Munkácsyné elragadtatással ír a kismegyeri Reök-birtokról: „*Műterme bájos, a kert közepén fekszik. Nagy kedve van dolgozni... A tájkép és a parasztok valóban páratlanok a maguk nemében. Megértem, hogy ide kellett jönnie és belémerülni témái világába.*”

Az első két hetet pihenéssel töltötték, majd „*Miska... lázasan dolgozni kezdett* – írja szeptember 25-én Munkácsyné. – *Majdnem befejezett két tájképet, ezek elegendők, hogy kifizessük utazásunk költségeit. Utána azzal törődött, hogy legközelebbi nagy festményéhez tanulmányokat fessen. Nagyon szorgalmas és olyan boldog, hogy ismét kezébe vehette ecsetjeit.*”

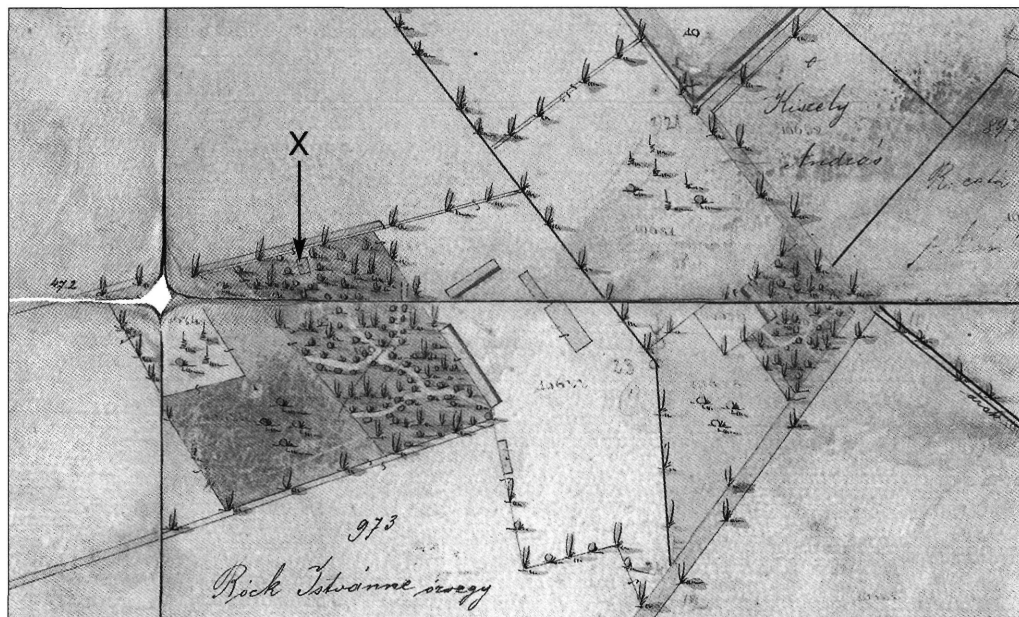
Az említett tájkép – a *Kukoricás* – születéséről és Munkácsy kedélyállapotáról a régi barát, Gyulai László másképp emlékezik:

„*Miska nagyon elkeseredett, hogy az 'éjjeli csavargók' nem részesültek a bécsi világkiállítás magyar osztályán abban a méltatásban, mint az alkotás érdemelte volna. Kimentünk a nyíres erdőbe, leheveredtünk a fűbe, s Miska erősen panaszkodott. 'Próbálják csak meg ezt a feladatot megoldani, hogy beletörne a bicskájuk. Aztán meg azt mondják, fekete, fekete, hisz épp ezt akarom.' (Egy elmés öregebb művészünk [Székely Bertalan – Cz. I.] azt mondta erről a képről: úgy néz ki, mintha egy hónapig szemet talicskáztak volna rajta.)*

Megpróbáltam vigasztalni Miskát, de nagyon nehezen ment. Bújában, keservében aztán festett egy kukoricaföldet, olyan igazi, valóságos borongós magyar alföldi hangulattal. Én meg rajzoltam, ami Miskának igen tetszett, hát így teltek a napok. Este húzta a cigány, ez meg a feleségének új dolog volt.”

59. kép. *Munkácsy és felesége*
Eredeti fénykép. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

60. kép. *A kismegyeri Reök-birtok Munkácsy műtermével (x)*

Térképrészet. 1883. Békés Megyei Levéltár, Gyula

A festés mellett látogatásokkal, baráti társaságban telnek napjai. Még az első hetekben felkeresi az egykori asztalosműhelyben Lang György özvegyét. (Lang György 1867-ben, 54 éves korában meghalt.) „Az ünnepelt művész nem szegyenli és nem tagadja tehát, hogy ő ez özvegy hajlékában egykor inaskodott.” De végre találkozik Emil bátyjával is, aki egy éve írta meg emlékezetes első levelét elválásuk óta, s azóta is kérte a találkozást. Eljön húga – Gizella – is Kaplonyból, s talán utoljára látta.

Bár az újságok nem írják, szeptember 23-án Munkácsy Gyulán járt: a vendégkönyv beírása szerint Reök Iván és Omaszta Gyula társaságában meglátogatták a megyei múzeumot, amely új helyén, a fonóházban néhány héttel korábban, szeptember 4-én nyílt meg. A múzeum nem volt oly nagy, hogy egész napos programot jelentett volna, így nyilvánvalóan sor került baráti látogatásokra is.

Szeptember 25-e és 29-e között Temesvárott tartózkodnak Ormós Zsigmond – az egykori patrónus – vendégeként, majd Szamossyt, a szeretett mestert látogatják meg Nagyváradon.

Munkácsy tehát felkereste gyermekkorának emlékeit, s ez nemcsak az emlékezésnek szólt, hanem felesége is megismerkedhetett gyermekkorának – minden bizonnyal sokszor emlegetett – szereplőivel.

Október 18-án még verssel köszönti a *Békésmegyei Közlöny* Munkácsyt. Egy hét múlva már azt írja, hogy Munkácsy Csabáról eltávozott, és Pesten barátai bankettet rendeztek tiszteletére.

Az egy hónapos kismegyeri vendégeskedés – az utazgatások ellenére – gazdag termést eredményezett. Nemcsak a *Kukoricás* című képe készült itt, hanem a *Falu hősé*hez három tanulmány (*Két legény az asztalnál*, *Öreg paraszt*, *A főhős*) és a *Poros út* című képének egy változata is. Utóbbiban hajlandók vagyunk az egykori Reök-birtok környékét felfedezni. A bal oldali tannyák és a jobb oldal magas partszakasza nagyon egyezik a birtok fekvésével.

De aligha tévedünk, ha a *Falu hősé*vel kapcsolatos előkészületek más, ismert eredményeit is csabainak tekintjük: a két háttértanulmányt s a főhősről készült ceruzarajzot. A modellekről fényképek maradtak fenn.

1874-ben utoljára festett Munkácsy Csabán. A körülmények úgy alakultak, hogy ezután csak ritkán látogat haza, s néhány napra – valóban csak látogatóba. A festéshez nem lesz ideje. A Gerendáson és Csabán alkotott képek azonban becses emlékei Munkácsy itt töltött időszakának. Az itt szerzett élmények sokáig ihlető forrásai voltak képzeletének, s az ebből származó festmények pályája felfelé ívelő szakaszában a legjelentősebbek közé tartoznak.

A látogatás élménye sokáig szerepel még Munkácsy leveleiben. 1877-ben Vidovszkyéknak küld egy „rég ígért arcképet”.

„Szerettem volna egy kicsit átfesteni a fejet és az egész képet – írja Vidovszky Jánosnak –, de alig tehettem volna a hasonlatosság kockázatása nélkül, így még legalább annyi hasonlatosság van benne, hogy emlékeztet a mindnyájunk előtt oly drága eredetire, s engem különösen emlékeztet azon időkre, midőn oly szíves fogadtatásban részesültem kedves családjuk körében, amit soha sem felejték el... Hát kegyetek hogy vannak Csabán? Meg lehetne ott az ember jól, csak nyáron az a tenger por, vagyis az a portenger, télen meg a feneketlen sár ne volna. Nőm nem nyelte még mai napig sem a csabai port, s gyakran szememre hányja. Legyen szíves, kedves Vidovszky úr, Károlynak, Lászlónak és Ferkónak alkalmilag üdvözlözetemet átadni. Baráti üdvözléssel, őszinte tisztelője Munkácsy M.”

Vidovszkyék megörültek a képnek, mert 1877 márciusában így ír Munkácsy Reöknek:

„Örülök, hogy némi örömet okozott neki. Mindig igen kedvesen emlékezem a Vidovszky családra. Milyen kedélyesen elrajzolgattunk Ferkóval a nagy négyszögletes asztal mellett. Aztán este hozták az almát a speizből. Ej de jól ízlett. – Hát mindennek vége, pedig kérdés, hogy nem az-é az igazi boldogság, mikor az ember olyan kicsiny helyen megvan és olyan jól érzi magát...”

1875 januárjában is gyermekkori emlékeit idézi:

„Kántálnak-e még a tót gyerekek Csabán?... Régi idők, mikor jártunk ablaktól ablakhoz, úgy van-e még mindaz, vagy elmosta már azt is a civilizatio árja?”

BÚCSÚ REÖK ISTVÁNTÓL

1874 őszén Munkácsyék otthagyják a colpachi kastélyt, és Párizsba költöznek. Pompásan berendezett lakásban nagyvilági életet élnek: meghívások, estélyek kötik le Munkácsy idejét – gyakran a festészet rovására. Itt látogatja meg Iván 1876 áprilisában.

Csabán is fordul a helyzet.

Reök nem érzi jól magát a megyeri tanyán, a „szellemi élet hiánya” gyötri, meg közjegyzői munkája is állandó beutazásra készíti, s talán felesége is vágyik a városba. Így kezdi meg a Gyulai úton házának építését az egykori Steiner-kúriával átellenben. 1876. szeptember 28-án írja Iván, hogy a ház kész, „és Csaba városának imponál, mire kicsit büszke is apa”. Hét szoba, 16 helyiség van benne, az építkezés 18000 forintba került – hatalmas összeg abban az időben! – szinte kizárólag kölcsönből.

Ez a nagy adósság okozta-e, vagy a régi óhajtott szellemi munkát igyekszik pótolni azzal, hogy gazdasága és közjegyzői hivatala mellett elvállalja a *Békésmegyei Közlöny* – a város egyik újságja –, sőt a rövid élettartamú *Szépirodalmi Lapok* szerkesztését is.

Mint a városi képviselő-testület tagja, javaslatai, elképzelései mindig lényegre látóak voltak. Még 1871-ben felvetette a megyeszékhely Csabára helyezésének kérdését. Több röpiratot, cikket ír ennek érdekében. A megyegyűlés 1874 februárjában minimális szótöbbséggel leszavazta a javaslatot.

61. kép. *Reök István háza Békéscsabán a Gyulai úton*

Fénykép. 1970-es évek eleje

Ugyanebben az évben egy magángyűjtemény megvásárlásának lehetőségével megyei múzeum szervezésének gondolata vetődik fel. Reök újságcikkben fejt ki elképzeléseit, s ebben a modern múzeumi gondolatot közelíti meg: a múzeum nem általában gyűjtemény, hanem az a feladata, hogy a környék múltját és jelenét mutassa be. A cikk visszhangja nyomán megalakul a Békés Megyei Régészeti és Művészettörténeti Társulat.

1877-ben a csabai képviselő-testület viriliseinek listáján a negyedik helyet foglalja el – a két Beliczey és Boczkó Károly után –, az egykor jövedelem nélkül álló Reök István Csaba leggazdagabb polgárai közé tartozik. Június 7-én javasolja a telekkönyvi másolatok elkészítését, hogy ne kelljen a megyeszékhelyre, Gyulára utazni telekkönyvügyben, de a javaslat tárgyalásán már nem jelenik meg. Azon a napon, július 9-én, a várostól nem messze, a Körös-parton öngyilkos lesz. Előtte két nappal temette legkisebb gyermekét, a négy és fél éves Abát. A cikkíró szerint „*ezt kell legközvetlenebb oknak tartani, mely őt a rémítő tette birta*”.

Munkácsyt táviratban értesíthették, mert 11-én, a temetés utáni napon táviratban fejezi ki részvétét, majd a részletek megismerése után levélben válaszol: „*Szegény nagybátyám, folyvást előttem van a borzasztó kép, s szívem majd megreped, ha elgondolom, mennyit szenvedhetett szegény.*” Szemrehányást tesz magának, hogy nem volt szorgalmasabb levelező, de azt hitte, minden jól megy itthon.

Reök családja hamarosan elköltözik Csabáról. Decemberben már Pesten találjuk őket. Csabai házukat bérbé adták, s a megyeri birtokot is bérlők művelik.

UTOLSÓ LÁTOGATÁSOK

A Reök család távozásával megszűnnek azok a szorosabb szálak, amelyek Munkácsyt Csabára vonzották. A város ritkán látja ezután.

1878-ban a párizsi világiállításra festett *Milton*jával világhírnévre tesz szert, s a tündöklés évtizede következik.

1882-ben a *Krisztus Pilátus előtt* című képének kiállítása alkalmából jön ismét haza. Február 20-a körül az egykori gerendási szomszéd, Simay Gergely utazik fel hozzá, hogy szignáltassa Munkácsy két fiatalkori rajzát, amely Simayt és feleségét ábrázolja.

A sikeren felbuzdulva egy Beregh nevű csabai polgár is felkeresi a művészt, hogy a tulajdonában levő rajzokat szignáltassa. Beregh Sándor a rajzokat még akkor gyűjtötte össze – az *Egyetértés* szerint –, amikor Munkácsy neve először kezdett feltűnni. Azóta féltékenyen őrizte az öt kezdetleges rajzot. „*Három közönséges rovátkolt papírra ceruzával van rajzolva. Az egyik egy mérges arcú férfit ábrázol, pálcával kezében. (A kép után ítélve iskolamester lehet.) A másikon egy templom van nyitott ajtókkal, melyen át processio vonul a templomba; a harmadikon 4 alak: egy férfi, egy nő és két gyermek ül az asztalnál és eszik. A másik két rajz egy simára gyalult deszkadarabra van rajzolva, s az egyik oldalon glédában álló katonát, a másik pedig virágcsokrot ábrázol.*”

Beregh délelőtt kereste fel a mestert, de az még ágyban feküdt, így nem beszélhetett vele. Arról már nem értesít az *Egyetértés*, hogy sikerült-e Bereghnek a rajzokat elismertetni Munkácsyval.

1880-ban a *Békésmegyei Lapok* arról értesít, hogy Munkácsy 150 forintot adományozott a csabai polgári leányiskolának, amely öt évvel azelőtt, 1875-ben nyílt meg.

1886-ban fordult a helyzet: Békéscsaba és Orosháza jegyzőkönyveiben mutatható ki, hogy a Párizsban épülő *Magyar Egyleti Ház* felépítéséhez egy-egy részvény vásárlásával, 100 forinttal járult hozzá a képviselő-testület.

A *Béke*s szerint Munkácsy a nyolcvanas években járt utoljára Gyulán. Meglátogatta barátait, elsősorban a Szénásy családot. Ezt a látogatást nem tudjuk bizonyítani. 1882-ben nem jön a megyébe, azért utaznak a csabaiak Pestre rajzaik szignáltatására. Ugyanígy nem fogadhatjuk el a *Békésmegyei Közlönynek* azt az 1901-ben közölt adatát sem, hogy 1888-ban járt Csabán. Ha így volna, nem írták volna 1890-ben, hogy végre, 16 év után Csaba ismét láthatja Munkácsyt. 1889 júliusában ugyan unokahúga, Reök Ilona és Zsilinszky Mihály hasonló nevű fia kereszt-szüülőjeként szerepel „*Munkácsy Mihály festész és neje, Papier Cecilia*”, de valószínű, hogy csak távolból vállalták a kereszt-szüülői szerepet. Így érkezik el 1890 októbere, a régen várt látogatás ideje.

Október 6-án országra szóló ünnepség keretében leplezték le Aradon a tizenhárom aradi vértanú emlékművét, Zala György alkotását. Az ünnepségekre Munkácsy is hivatalos volt. A zsúfolásig megtelt vonatok Csabán keresztül vitték a vendégeket a vértanúk városába. Munkácsyt 5-én, vasárnap a déli vonatokkal várták, s valóságos népvándorlás kezdődött a városból a vasúti „*indulóház*”-hoz. A Munkácsy-pár azonban csak este hétkor érkezett. Az állomáson rendezett fogadáson Bartóky László, a régi barát üdvözölte, s kérte, visszatérőben látogassa meg a várost, mert ha most nem jönnek Csabára, a régi Csabából ugyan keveset fog már látni. (Az Apponyi-telek, Vidovszkyék egykori lakásának hatalmas telke már beépült, s ekkor bontották az utolsó szárazmalmot is.) Munkácsy megígérte, ha ideje engedi, egy fél napot Csabán fog tölteni.

Bartóky üdvözlő szavai után Munkácsy első kérdésével Lang özvegye után tudakozódott, majd gyermekkori ismerősei igyekeztek közelébe jutni, kíváncsian várva, emlékezik-e rájuk a mester. Amikor az ősz Juhász Ferenc szabó mutatkozott be, Munkácsy így folytatta a bemutatást: „– *A szabó, akinek mindig elrajzoltam akrétáját.*”

Vidovszkyék a déli várakozások után most elkéstek a fogadról, ezért másnap reggel Aradon látogatta meg Munkácsyt a három Vidovszky fiú. Munkácsy nekik már biztosra mondta, hogy eljön Csabára.

A B. Csabai kaszinó 1881. Január hó 5-én tartott
rendes évi közgyűlése, áthátva egyrészt a
művészetnek a nemzeti kulturális fejlődé-
sére való belolygásától, másrészt megemlé-
keve azon kapocsról, mely Munkácsy
Mihály művész hazánkfiát városunkhoz
kötö. Hol is gyermek és ifjkoraiak töltvén,
mintegy szemünk előtt láttuk Reblében a
művéret sikeráját lánggra lobbanni, lát-
tuk a művéret utáni kiolthatlan vágyát
lankadatlanul fokozatosan fejlődni, és meg-
küzdvé nem egy akadálytal, láttuk, mint
emelkedik egyedül ihlessége által a mű-
vészet azon európai magaslataira, honnan
most, existerjedő dicsőségének legtöbb suga-
ra a hazára esik; mindent látva a B.
Csabai kaszinó Munkácsy Mihály
művész hazánkfiát ifjkorának emlékein
kívül is szorosabban öhajtván városunk-
hoz fűzni: őt egyhangulag és lelkesedés-
sel tiszteletbeli tagjának megválasztá.

Kelt B. Csabán 1881. Január hóban.

Melcer Kálmán
jegyző

Balinczy Pál
elnök

Varragh Réka
altnőre

Tekintetes Munkácsy Mihály úrnak

Ö.
Társ

62. kép. A békéscsabai kaszinó dísztagjává választja Munkácsyt

Jegyzőkönyvi kivonat.

Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

63. kép. *Az utolsó látogatások idején. Munkácsy 1890 körül*
Eredeti fénykép. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, Budapest

Az aradi ünnepekre rendezett képkiallításon Munkácsynak több képe is szerepelt. A Mester komoran állt a kiállításon Paál László, a tragikusan elhunyt barát képe előtt. „*Csak akkor derült fel, amikor vagy két tucat tulipános ládát mutattak meg neki, melyeket állítólag ő festett, mint csabai asztalosinas, vagy aradi legénykedése idején. Habár kételkedett, hogy mind az ő remeklése, mégis készségesen beírta egy hatalmas ácsceruzával, azok fedőlapjának belső síkjára nevét.*

Ereklyék lettek.”

A szemtanú, Rozsnyai Kálmán emlékezik így az aradi ünnepekre, s ez ellenkezik a *Pesti Naplónak* egyszer már idézett cikkével, mely szerint Munkácsy Aradon járván tagadta, hogy egyáltalán valamikor is tulipántos ládákat festett volna.

Munkácsyék október 6-án, hétfőn éjjel érkeztek Csabára, s a Fiume Szállóban szálltak meg. Másnap került sor a város megtekintésére és az ismerősökkel való találkozásra. De adjuk át a szót a kortárs újságírónak: „*Délelőtt látogatást tett nejével Beliczey, Karassiy és Stonajovitséknál. A városban tett séta után 11 és fél óraker fogadta Csaba polgárait, kik oly nagy számban sereglettek össze, hogy a redout nagy terme (a Vigadó terme a Fiume Szálló és a színház között – Cz. I.) alig volt képes tisztelőit befogadni. Midőn Munkácsy nejével az oldalán megjelent, zajosan megéljenezték. A nagy mestert Sztraka György (főszolgabíró – Cz. I.) üdvözölte... A többször zajos éljenektől megszakított üdvözlésre Munkácsy, kinek oldalánál neje könnyekig meghatva állt, köszönetet mondott a szeretetért és hogy valóban örvend, hogy régi barátaival ismét kezét szoríthat.*

Munkácsy minden egyes régi ösmerőst felösmert és tisztán visszaemlékezett a régi történetekre, igen számosakat, kiket úgyszólván gyermekkorá óta nem látott, megszólított. A tisztelgők eltávozása után Munkácsy néhány bensőbb barátjával rövid beszélgetésre visszavonult. Ebédre a Karassiy családhoz volt hivatalos és onnan a vonathoz siettek, hogy útjokat Budapestre folytassák. Itt újabb meglepetés várta őket. Vagy negyven csinosnál-csinosabb előkelő gazdag lány, ünnepi díszben képezett sorfalat... Munkácsy nejének egy óriási csokrot nyújtottak át tiszteletük és szeretetük jeléül, ki azt szívélyes mosollyal és magyarul mondott köszönettel fogadta. Az óriási tömeg most is tüntetőleg éljenzett.

Az első osztályú váróteremből a peronra mentek ki és míg a vonat megérkezett, Munkácsyék társalgással és szemléléssel töltötték azt a néhány percet. Most a búcsúzás ideje is elérkezett és az impozáns és szívélyes fogadtatást megköszönve, a vizontlátás biztató reményével robogott ki a vonat, lelkes éljenzéssel kísérve, a pályaházból.”

Szinte pontosan harminckét évvel ezelőtt ugyanerről a pályaudvarról indult el Aradra mint asztaloslegény. Most, harminckét év után a világhírű mester távozott – ellenkező irányba, Párizsba. Az újságíró még nem tudhatta, hogy ez volt az utolsó csabai látogatása. Remélem, az újságíró segítségével sikerült visszaidéznem a fogadtatás légkörét.

A félnapos látogatás is hagyott néhány megörökítésre méltó emléket. Így az egykori asztalosmester, Lang özvegyét is felkereste. Egyenesen arra tartott, amerre azelőtt a műhely volt, most azonban lakás van helyette. Benyitott s megmutatta nejének azt a helyet, ahol a „*tulipános ládákat, asztalokat és székeket készítette*”. Amikor a szoba padozatának közepén beillesztett toldást észrevette, nejének megmagyarázta, hogy azon a helyen volt az éléskamrája. Ide rejtette tanulótársai elől a kapott élelmet. Munkácsyné élcelődve jegyezte meg, hogy a toldásról ítélve nem lehetett valami nagy művész az asztalosmesterségben. Megtekintették a hálókamrát is, az éjszakák nyomortanyáját.

Felkeresték azt a házat a főtéren, ahol kezdő festő korában lakott. Megnézte egykori szobáját, melyben álmodni sem merte, hogy egykor világhírű művész válik majd belőle. Munkácsy a rövid tartózkodást is felhasználta, hogy anyagot gyűjtsön készülő festményeihez. Az utcán az egyik embertől megvette a rajta levő megviselt bekecsket hat forintért, amiért ugyan újat is kaphatott volna, de az ember nem tágított, mert neki is újat kell helyébe venni. Szeretett volna látni egy „*búbos kályhás szobát, magasra vetett ágygal*”. Bartóky Medovarszki Pál házába vitte el. Munkácsy a falı tékában egy régi csabai Tranoscius énekeskönyvet látott meg. A gazda szebbet, újabbat akart ajándékozni híres vendégének, de Munkácsy a régi rézvereteshöz ragaszkodott.

„– *Bekecs és Tranoscius nélkül igazi csabait, legalább régente, nem is lehetett látni*” – mondotta a Mester.

Ebben az időben a *Honfoglalás* festésére készült! Hatalmas gyűjtőmunkába kezd, s 1891 októberében fárasztó utazást tesz az országban, hogy típusokat keressen monumentális alkotásához. Az életrajzírók úgy tudják, hogy Csabát is útba ejtette. Bár október 8-a és 11-e között Szentesen tartózkodik Reök bácsi veje, Zsilinszky Mihály csongrádi főispán vendégeként, s ezalatt kirándulásokat tesz a környéken, Csabát nem látogatja meg. 11-én Csongrád felé távozik, majd Kolozsvár–Munkács az útja. A csabai újságok sem említik Munkácsy látogatását, sőt a dohánygyár ügyében Pesten tartózkodó csabai küldöttség keresi fel a körútról visszatért mestert. Munkácsy megmutatta fényképgyűjteményét, melyet gyűjtőútján készíttetett a *Honfoglalás*hoz. Beliczey István, a küldöttség egyik tagja hívta fel Munkácsy figyelmét, hogy a dobozi és sárréti nép „*őseredeti alakjai*” sokkal tipikusabbak annál, mint amit Munkácsy felkutatott. Meghívták Csabára, hogy ezeket a típusokat is használja fel festményéhez. (Tehát nem volt Csabán!) Munkácsy csak azt ígérte, hogy legközelebb eleget tesz a meghívásnak, most viszont addig is fényképeket kért a Beliczey által említett típusokról.

Úgy látszik, a következő évben, 1892-ben valóban beváltja ígéretét, s meglátogatja a várost. Bár az újságok nem írnak a látogatásról, Zichy Jenőnek egy leveléből úgy tudjuk, hogy „*lerándult Csabára*” anyagot gyűjteni.

Rózsa Miklósnak egy 1896-ban megjelent cikke szerint két évvel előbb, tehát 1894-ben járt utoljára Csabán Munkácsy. A helyi újságok most sem jelzik a látogatást. Sőt! A csabai újság szerint egy riporter február végén felkereste a *Honfoglalás* átadása alkalmából Pesten tartózkodó Munkácsyt, hogy megkérdezze, jön-e Csabára. Csak Munkácsynét találta otthon, aki tagadóan válaszolt, mert nincs idejük, vissza kell térniük Párizsba.

Március elején csabaiak utaznak a rákosi liberális gyűlésre. Az alkalmat felhasználták arra is, hogy megnézzék a híres festményt, a *Honfoglalást*. Allnak a monumentális kép előtt, s egyszerre csak elkiáltják magukat:

„– *Nini, az meg ott Michnay tanító lovon!*

És csakugyan, nem tudni, vajon a modell volt olyan csodálatosan hasonló, vagy pedig Munkácsynak emlékébe vésődött Michnay Mihály tipikus szláv arca. A kép csodálatosan hasonlít az érdemes öreg úrhoz. Ugyanaz az arc, orr és szem. Lovon ül a meghódolt szlávok között és a tömegben a középén van.”

Bár Munkácsy 1894-i látogatását nem tudjuk más oldalról bizonyítani, közöljük Rózsa Miklós beszámolóját: „*A pályaudvaron az egész megye és a város előkelősége várta, maga a főispán tolmácsolta a lakosság örömét a kiváló megtiszteltetés alkalmával... Délután ellátogatott a kaszinóba, hol természetesen bemutatták neki a város kiválóbb embereit.*” (Rózsa Miklós ezután elmond egy apró történetet, melyet azonban naivitása miatt nem idézünk.)

1896-ban a millenniumi ünnepekre utoljára tér haza. Az ünnepeket nehezen bírja, a Pannónia Szállóban rosszul lesz. Egy időre még visszatér Párizsba, de aztán Baden-Baden, majd az endenichi szanatórium lakója haláláig.

1900. május 1-jén délután egy óraker halt meg. Néhány nap múlva, május 9-én hatalmas pompával temették a Kerepesi Temetőben.

S Munkácsy nevezetes kismegyeri műterme, amelyben 1874-ben oly boldogan dolgozott, sokáig fennállott még. Három év múlva, 1877 augusztusában így ír róla Iván Munkácsynak: „*Ma ateliedbe hordattam búzát, benn voltam, ott szomorkodik pár állványod, egyikén egy ráma is van, de a vászon le van vágva, a falon egy szén skizzed van, soká néztem.*” A műterem meglétéről még 1901-ben is tudunk. Mikor és kik bontották le a szent helyet, nem sikerült megtudnom.

Aztán, jó fél évszázad múlva, a téészesítéssel lerombolták a gondosan felépített épületeket is. Kismegyeren, a békéscsaba–budapesti vasútvonaltól néhány száz méterre csak az eke által felforgatott tégladarabok jelzik Reök István egykori majorjának helyét.

MUNKÁCSY EMLÉKE

Munkácsy halálának hírére megmozdult a megye és az érintett városok képviselő-testülete. Békés megye nevében dr. Fábry Sándor alispán részvétáviratot küldött Munkácsy özvegyének, s a ravatalra koszorút helyeztetett:

*„Özvegy Munkácsy Mihályné úrnőnek
Endenich*

Békésvármegye, mely a kezdőnek otthont nyújtott, mély fájdalommal értesült a tökéletességet elért művészpálya végéről. A nagy hazafi és lánglelkű művész elhunyt felett mély részvétét fejezi ki a vármegye közönsége nevében

FÁBRY alispán”

A távirat szövegét május 6-án hozza nyilvánosságra a Békés, Munkácsyné köszönő levelét a május 28-án tartott megyei közgyűlésen ismertetik.

Ugyanazon a közgyűlésen terjesztik elő Kolozsvár köriratát Munkácsy emlékének megörökítése tárgyában. A törvényhatósági bizottság „*hazafias kötelességének tekinti*” Munkácsy emlékének megörökítéséhez való hozzájárulását, tekintve azonban, hogy a megörökítés módzata nincs tisztázva, annak megismerésére az alispánt bízzák meg.

Év vége felé az Országos Képzőművészeti Társulat felhívására a fővárosban felállítandó Munkácsy-szoborra 100 koronát szavaz meg a közgyűlés.

Két nappal a temetés után, május 11-én Békéscsaba város közgyűlése „*Munkácsy Mihály elhalálása alkalmából életének megörökítését*” tűzte napirendre. A képviselő-testületi jegyzőkönyv szerint: „*A tanács azon intézkedése, mely szerint Munkácsy Mihály ravatalára a város közönsége nevében koszorút helyeztetett, s az özvegynek a közönség részvételét fejezte ki, – jóváhagyólag tudomásul vétetett.*

Egyhangúlag elhatározott, életének megörökítése végett azon ház, melyben mint asztalos tanonc volt – emléktáblával jelöltessek meg, az utca nevéől neveztessek el; végül emelendő országos szobrára 500 kor. adomány szavaztatott meg.” Az ügy intézésére öttagú bizottságot küldtek ki.

Munkácsyné levelét, amelyet a „*férje elhunyt alkalmából küldött részvétnyilatkozatra*” köszönetül küldött, a június 15-i közgyűlésen ismertették.

Gyulán, a május 12-ére összehívott rendkívüli közgyűlésen napirend előtt tárgyalták a Munkácsy halálával kapcsolatos indítványt: „*Dr. Berényi Ármin városi képviselő a magyar nemzet nagy halottja, legnagyobb festőművésze fölött – aki életének zsenge ifjú korát városunkban élte át, – Munkácsy Mihály elhunyt feletti részvétének kifejezést adva, a következő indítványt terjeszti a közgyűlés elé:*

- 1. Fejezze ki Gyula város közönsége a nagy mester elhunyt felett érzett mély fájdalmát s juttassa azt megfelelő módon a bánattól sújtott özvegy tudomására.*
- 2. Határozza el a közgyűlés, hogy Gyula város egyik utcáját az elhunyt, hazánk dicső nagy fia tiszteletére Munkácsy Mihály utcának nevezi el s az erre vonatkozó javaslat tételével a tanácsot megbízza.”*

A határozat szerint: „*A képviselő testület Dr. Berényi Ármin képviselő indítványát egyhangúlag elfogadja és Munkácsy Mihály gyászos elhunyt felett érzett hazafiúi nagy fájdalmát és mély részvétét ezennel jegyzőkönyvileg megörökíti; egyidejűleg pedig Munkácsy Mihály özvegyéhez a következő részvét táviratot intézi:*

„Nagyságos Asszonyunk!

Gyula városa képviselő testülete május hó 12^{én} tartott közgyűlésén mély fájdalommal emlékezett meg ama megrendítő csapásról, amely Nagyságodat, valamint Magyar hazánkat felejthetetlen férjének gyászos elhunytával érte.

Városunk, mely szerencsés volt a nagy Munkácsy Mihálynak mint fiatal embernek éveken át

othona lenni s amely város az ő halhatatlan művészetének bölcsőjeként büszkélkedik – halála felett érzett nagy fájalmát és mélyen átértzett őszinte részvétét hódolat teljes tisztelettel tolmácsolja s kéri az egek Urát, küldjön nagyságod vérző szívére mielőbb gyógy-írt és vigasztalja meg ama tudat, hogy mély fájalmában a magyar nemzet minden tagja egyaránt bánatos szívvel osztozik.

Fogadja Nagyságod ismételten mélyen érzett részvétünk őszinte kifejezését.

Megbízatik a polgármester, hogy eme részvét felirat elküldése iránt haladéktalanul intézkedjék.

Egyben pedig felkérik a városi tanács, hogy a legközelebbi közgyűlés elé javaslatot tegyen arra nézve, hogy melyik utca nevezessék el Munkácsy Mihály utcának.”

A következő – június 18-i – közgyűlésen ugyan nem, de az ezt követő, június 26-i közgyűlésen határoznak az utca elnevezéséről, melyet a városi tanács terjesztett elő:

„Mint hogy városunk, mely szerencsés volt a nagy Munkácsy Mihálynak mint fiatal embernek éveken át otthona lenni, és itt léte alatt a jelenlegi Kerecsényi utcában lakott, kimondja a képviselő testület, hogy az elhunyt hazánk dicső nagy fia tiszteletére a jelenlegi Kerecsényi utcát 'Munkácsy Mihály' és a jelenlegi Dobozi utcát pedig Kerecsényi utcának nevezi el.”

Hat évtizeddel később újult meg Munkácsy kultusza Gyulán. Miután az 1960-as évek elején tisztázódott, hol lakott Munkácsy, dr. Dankó Imre múzeumigazgató az Erkel Ferenc Múzeum nevében emléktáblával örökítette meg a házat. A 103×73 cm-es szürke műkőből készült emléktábla Munkácsy önéletrajzának egyik gyulai részletét tartalmazza, s 1962. április 29-én, halálának 62. évfordulója előtt avatták fel.

Ezekben az években készült el a gyulai szoborsétány is, ahol 1964-ben állították fel Vasas Mihály fehér mészkőből készült Munkácsy-szobrát.

1977-ben a közeli Dürer Terem falán helyezték el a *Tiszta forrásból* című domborművet, Kiss Sándor alkotását, amelyen Bartók Béla és Albrecht Dürer mellett Munkácsy alakja hirdeti a városhoz kötődő három szellemóriás emlékét.

Békéscsabán a korábban már említett 1900. május 11-i közgyűlésen kiküldött bizottság jelentését csak 1901. március 18-án tárgyalja a közgyűlés. A késedelem oka, hogy a bizottság azt javasolta, a csabai emléktábla leleplezésének ünnepe a művész halálának első évfordulóján, 1901. május 1-jén legyen. Erre az alkalomra hívják meg a művész özvegyét is, és tartanak rendkívüli képviselő-testületi ülést. A közgyűlés a továbbiakban ebben a szellemben tevékenykedett, s a teendőkkkel a bizottságot bízta meg.

Így érkezett el az emléktábla felavatásának napja, nem május 1-jén, hanem 2-án. (Május 1-jén a Kerepesi Temetőben volt megemlékezés.)

Május 2-án a fővárosi megemlékezésről érkezett Csabára Munkácsy özvegye. A *Békésmezei Közlöny* részletes beszámolója szerint a gyorsvonathoz csatolt „*termes kocsi*ban” vele együtt érkezett Zsilinszky Mihály államtitkár, Békéscsaba országgyűlési képviselője és felesége, Reök Ilona; dr. Dirner Gusztáv egyetemi magántanár és felesége, Reök Erzsébet – Reök István leányai –; dr. Váradi Antal, az Országos Színművészeti Akadémia igazgatója, valamint dr. Lukács György főispán. (Mivel Reök Istvánné is jelen volt az ünnepségen, valószínűleg ő is leányaival utazott a külön kocsi, hacsak nem fiával, Reök Ivánnal érkezett Szegedről.) Együtt volt hát az ünnep alkalmával a nagybácsi, néhai Reök István családja.

A vendégeket a Fiume Szállóban szállásolták el. Dél előtt sétakocsikázást tettek a városban. „*Munkácsynét, aki két ízben: 1875-ben (helyesen 1874-ben – Cz. I.) és 88-ban (itt minden bizonnyal két évet tévedett a tudósító, s az 1890. évi látogatásra gondoltak, mert ezt a – valóban második – látogatást viszont nem említik – Cz. I.) járt Csabán, roppant meghatotta a régi emlékek felújulása, egyes házakra, utcákra még ma is emlékezett s könnyezve beszélt arról, hogy hányszor emlegette szegény Miskája Csabát és az itt töltött napokat.*”

Az ebéd a kaszinóban volt.

Délután 3 órakor a városháza dísztermében kezdetét vette az ünnepség. A község bírójának megnyitó szavai után Korosy László első jegyző köszöntötte a közönséget, s hálásan köszönte meg a „*báróné őméltóságának azon kegyességét, hogy ez ünnepélyünkön személyesen megje-*

lenni szíves volt”. Az özvegy nevében Zsilinszky Mihály mondott köszönetet a város elhatározásáért, majd dr. Lukácsy György főispán tartotta az ünnepi megemlékezést. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter táviratának felolvasása után a közgyűlést berekesztették, s a városházáról az egész közönség a Munkácsy utcába vonult.

A Langi-féle háznál már nagy tömeg gyűlt össze.

„A ház falába illesztett táblát lepel takarta; az ügyeskezü városi kertész zöld lombokkal és orgonavirággal feldíszítette az egész házat, mely előtt szőnyeggel borított emelvény várta az ünnepély szónokait.”

A Szózat elhangzása után Zsilinszky Mihály mondott ünnepi beszédet, részletesen ecsetelve az 1848 utáni időköt, Reök és Munkácsy Békéscsabára kerülését s helyzetüket, az indulás éveit s a festő Munkácsy kötődését a városhoz. „Itt rajzolta a gerendási tanyát, a delelést, a dűlő szénásszekeret, a pusztai zivatart, a húsvéti locsolást és a falu hőseit, melynek minden alakja Reök dohányos kertészeiből van kiválasztva.” Kitért arra, hogy a Trautmannsdorf-féle házat, ahol lakott, már nem tudják megjelölni, mert lebontották, így arra a házra kerül emléktábla, ahol mint „asztalosinas kezdte első rajzolásait”.

A tábla leleplezésével átadta annak megőrzését Csaba bírójának.

Az 1 m magas, 80 cm széles, fehér carrarai márványból készült táblán aranybetűkkel az alábbi szöveg hirdette Munkácsy emlékét:

E házban töltötte el
(1855–1858)
asztalos inas éveit a festőművészetnek
legnagyobb magyar mestere
MUNKÁCSY MIHÁLY
a kinek dicső emlékezetére
hálás kegyelettel állítá
BÉKÉS-CSABA KÖZÖNSÉGE
MDCCCCI

Négy évtizedig hirdette Munkácsy emlékét a Langi-féle ház falán az emléktábla. Akkor a házat újjáépítették, utcai frontja teljesen megváltozott, s az épületen 1940. május 19-én (vasárnap) leplezték le az előbbinél díszesebb emléktáblát. A 167×83 cm-es, ruskicai márványból készült táblát Kapitány József helybeli szobrászművész készítette. Az emlékszöveg változatlan maradt, de a tábla felső részébe Munkácsy bronzból készült portréja, a tábla két alsó részébe pedig Munkácsy Mihály és Békéscsaba márványba vésett címere került. A két címert latin nyelvű jelmondat kötötte össze: *Ars longa, vita brevis*. (Az élet rövid, a művészet örök.)

Az ünnepi beszéd után Váradi Antal költő szavalta el erre az alkalomra írt *Emlékezés* című költeményét, végül a *Himnusz* eléneklésével fejeződött be az ünnepség.

Este 8-kor a városi színházban Jókai Mór *Keresd a szíved* című színművének előadásával folytatódott az ünnepség. Az előadás előtt a *Siralomház*, utána a *Falu hőse* című festmény előképben elevenedett meg a közönség előtt – nagy sikerrel.

Munkácsyné és kísérete éjjel fél tizenkettőkor utazott el a városból: kocsijukat a Pestre induló személyvonathoz csapolták.

Délután került sor a városi múzeum Munkácsy-termének és modern képtárának megnyitására. Utóbbit a Szépművészeti Múzeum igazgatójának 31 db-ból álló ajándéka tette lehetővé, az állandó Munkácsy-kiállítás alapja a múzeum tulajdonában levő 3 Munkácsy-festmény és 20 rajza volt. (A Munkácsy-relikviák képzőművészeti része.)

Így emlékezett meg Békéscsaba Munkácsy halálának 40. évfordulójáról.

Az 1970-es évek elején a monumentális városrendezéssel megszűnt a Langi porta is, a házat lebontották, helyét a megyei rendőr-főkapitányság hátsó főbejárata foglalja el. S az egykori 14. számú ház helyén a klinkertéglás falra új emléktábla került.

64. kép. *A Lang-portán épült lakóház a Munkácsy-emléktáblával*
Fénykép. Lebontás előtt. 1970-es évek közepe

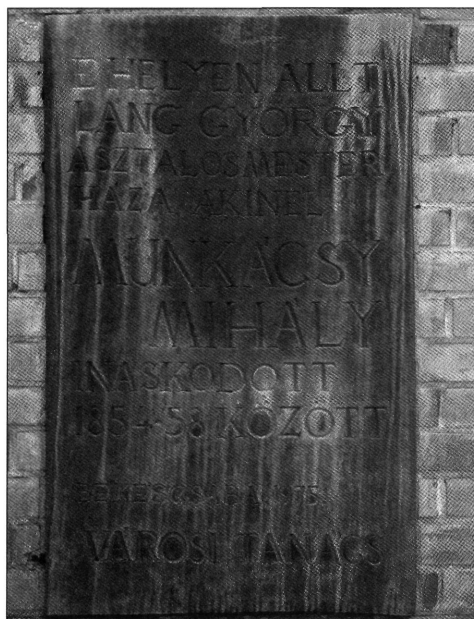
Hetvenöt év alatt ez a harmadik emléktábla.

A különgyűjteményként kezelt *Munkácsy-relikviák* kalandos úton jutottak a csabai múzeumba.

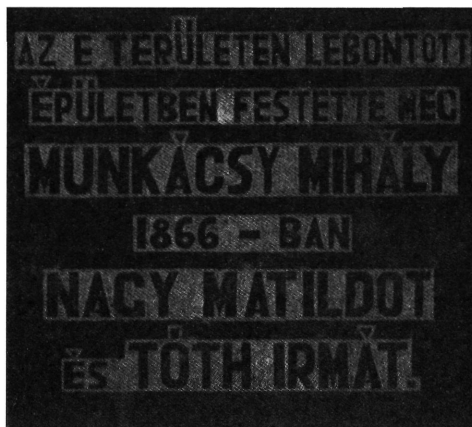
Még a Kultúrpalota (múzeumépület) építésének idején (1910–1912) olvashatunk arról, hogy Munkácsyné megígérte, a Munkácsytól hátrahagyott személyes használati tárgyakat és egyéb ereklyéket az épülő múzeumnak ajándékozza. Az első világháború kitörése, majd Munkácsyné halála megakadályozta ennek teljesítésében, de végrendeletében unokahúgára, Cecil von Barnewitzre bízta a hagyaték eljuttatását. Barnewitzné 1929-ben érdeklődik a múzeum igazgatóságánál a több mint tíz éve általa küldött hagyatékról: ki vannak-e állítva, s egyáltalán ápolják-e Munkácsy emlékét. A múzeum vezetősége és a város nevében a kultúr tanácsnok keresni kezdte meg nem érkezett relikviákat, s meg is találták egyrészt a Nemzeti Múzeum Munkácsy-kiállításán, másrészt a Szépművészeti Múzeum padlásán ládába csomagolva. Hosszas tárgyalások után sikerült az ereklyéket megkapni, s 1933-ban számolnak be az ereklyék megérkezéséről. Három festmény, mintegy 100 db tárgy (festőállvány, paletta, használati tárgyak stb.) s mintegy 200 dokumentum alkotta a gyűjteményt. Ma a teljes feldolgozás után 420 leltári tételből áll a Munkácsy-gyűjtemény, túlnyomó többségében relikvia.

E becses hagyaték birtokában nevezték el a múzeumot Munkácsy Mihály Múzeumnak. A relikviák egy része állandó kiállításon a Munkácsy Emlékszobában tekinthető meg, az egész hagyatékról általában a Munkácsy-jubileumok alkalmából rendezett kiállításon kaphatunk teljesebb képet.

Halálának 50. évfordulója alkalmából 1951-ben a Szépművészeti Múzeum közreműködésével készült nagy sikerű kiállítás. 1958-ban a Magyar Nemzeti Galériával közösen rendeztek újabb kiállítást. Halálának 75. évfordulóján, 1975-ben újabb nagytermi kiállítás következett, melyet egy hónap alatt 20000 látogató tekintett meg. 1994-ben, születésének 150. évfordulóján újabb nagyszabású programmal emlékezett a város és a múzeum.

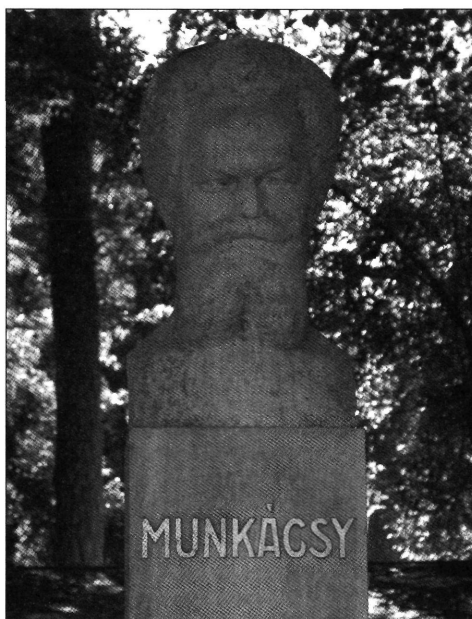
65. kép. *Munkácsy-emléktábla a Lang-ház helyén Békéscsabán*

66. kép. *Munkácsyt idéző emléktábla Békésen*

67. kép. *Munkácsy-emléktábla egykori lakóházán Gyulán*

68. kép. *Vasas Mihály: Munkácsy Szobor, Gyula, Szoborsétány*

A város a múzeum falain kívül is őrzi, hirdeti Munkácsy emlékét.

Az ötvenes évekre az Andrássy (akkor Tanácsköztársaság) út jobb oldalán az egykori fatelepek és a Szik tér helyén alakították ki a Munkácsy teret, amelyen 1959-ben állították fel Borsos Miklós Munkácsy-szobrát. A tér ugyan 1975-ben új nevet kapott, és a szobor is elkerült a múzeum kertjébe, de a jubileumi előkészületek során a tér visszakapta Munkácsy nevét.

A Körös-csatorna jobb oldalán, a Gyulai út és a Bajza utca között a hetvenes években létesítették a szoborsétányt, amelyen Vilt Tibor Munkácsy-szobra emlékeztet a festőművész csabai kötődésére.

A Steiner-(később Omaszta-)kúria a Gyulai úton, Munkácsy gyermekkorának boldog színe helye, szerencsésen elkerülte az utóbbi évtizedek nagy városrendezését. A 160 éves kúriában országos és helyi összefogással Munkácsy születésének 150. évfordulója alkalmából 1994-ben nyílt meg a Munkácsy Emlékház, szép eredménye annak a munkának, melyet a város tett Munkácsy emlékének őrzésére, hirdetésére.

Békésen az 1930-as években az akkori múzeumigazgató kezdeményezésére jelölték meg emléktáblával azt az épületet, ahol Munkácsy a két leányportrét festette. Azóta a régi házat lebontották, emeletet épült a helyére, s a Széchenyi tér 2. sz. alatt, ennek falán új táblát lepleztek le 1973-ban. (A táblán a két nevet összecserélték – helyesen Nagy Irmát és Tóth Matildot –, és az 1866-os év is kétes, a családi hagyomány és az eddig leírtak alapján valószínűbb, hogy 1865-ben készült a két kép.)

KÉT BARÁT BÉKÉSBŐL

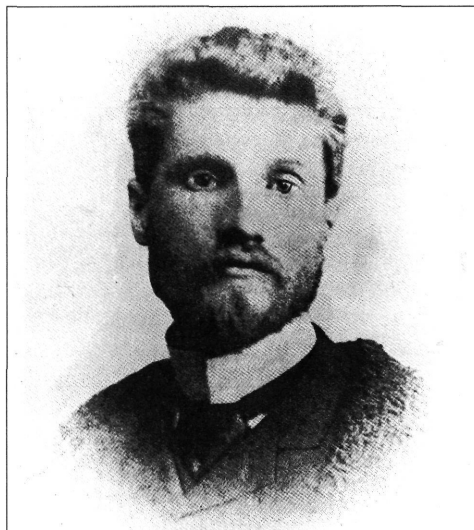
Jó néhány névvel találkoztunk eddig, akik Békéscsabán vagy Gyulán kapcsolatba kerültek Munkácsyval, s ez a baráti kapcsolat mindvégig fenn is maradt, ha ritkán is adódott alkalom a találkozásra. Két nevet azonban nem említettünk Békés megyéből, akik már a Párizsban élő Munkácsyval kerültek baráti viszonyba: Justh Zsigmond és Oskó Lajos, mindketten Orosházáról, illetve környékéről származnak.

A 3000 holdas Justh birtokból 365 hold volt Pusztaszenttornyán, amely *Justh Zsigmond* szülőhelye (1863), később működésének központja lesz. Tizenhárom évvel idősebb bátyja, Gyula politikusi pályára lépett, a finom lelkű, beteges Zsigmond irodalmi munkásságával vált ismertté. Budapesten érettségizett, majd Kielben, Zürichben és Párizsban végezte tanulmányait, így vált fiatalon széles látókörű emberré, aki jó megfigyelőképességével, korát meghazudtoló éleslátással, pregnáns jellemzésekkel rajzolta meg Párizs, majd a magyar uralkodó osztály világát.

Hogyan került kapcsolatba Munkácsyval, nem tudjuk. Munkácsy nyitott volt minden magyar iránt, aki Párizsban járt, s ezekben az időszakokban élte fénykorát művészete és társasági élete, így nem volt nehéz bekerülni társaságába.

Justh Zsigmond emlékkönyve már 1884-től tartalmaz Munkácsytól egy önarikaturát. 1885-től majd minden évben kiutazik Párizsba. A „*finomtelkű, karcsú, székehajú, elegáns, arisztokratikus*” ifjú szellemes társalgónak bizonyult, tudott alkalmazkodni, így módja volt beilleszkedni a párizsi szalonok világába. Tapasztalatait 1888-ban január 1-től május 31-ig vezetett naplójában összegzi, gondosan bejegyez minden látogatást, listára veszi a jelenlévőket, s alkalomadtán véleményt is mond, név szerint is jellemezve a szalon kiszemelt vendégeit – vagy akivel épp sikerült találkoznia. Mivel a naplót önmagának írta – 50 évig megtiltotta a kiadását –, megengedhette magának, hogy röviden, élesen fogalmazzon, az általa legjellemzőbbnek tartott vonásokkal „rögzítse” benyomásait.

Az eltelt öt hónap alatt mintegy tizenöt alkalommal szerepel Munkácsyékkel együtt – Munkácsyéknaál vagy más társaságban –, s a bejegyzések szerint Munkácsy közvetlen barátságába fogadta. Mennyi szerepe volt ebben Justh Zsigmond személyiségének, s mennyi annak, hogy szegről-végről földiek voltak (Munkácsy ifjúkorának emléke, Gerendás Orosházától keletre, Pusztaszenttornya északnyugatra fekszik, alig tíz kilométerre) – nem tudni.

69. kép. **Justh Zsigmond**
Eredeti fénykép.
Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza

70. kép. **Oskó Lajos**
Eredeti fénykép.
Magántulajdon

„Villásreggeli Munkácsyéknál. A mester igen melegen fogad, megmutatja új képeit. Néhány reneszánsz interieur alakokkal s egy igen csinos tájkép” – írja első alkalommal, 1888. január 6-án. De hogy nem ez az első találkozásuk, nemcsak a négy évvel korábbi, említett önkarikatúra bizonyítja, hanem egy másik bejegyzés: „felismeri bennem Munkácsyné két év előtti csárdás táncosát.”

Munkácsy „mint ember: jó, kedélyes férfi, semmi briliáns tulajdon” – ezzel nagyjából ki is merül a Munkácsyról alkotott pozitív véleménye, a végén negatív kicsengéssel. Munkácsy művészetét kétszáz évvel túlhaladottnak tartja.

A képzett világfi szemszögéből néz, lát és ítélkezik, így nincs értelme, hogy további bejegyzéseit idézzük, mert hosszúra nyúlna egy-egy megjegyzését értelmezni, helyére tenni.

„Justh elsősorban önmaga számára tisztázni akarta Párizst” – írja találóan Diószegi András, s ebben az esetben megértjük bejegyzéseit.

*

Munkácsy a nyolcvanas évekre beváltotta azt a kötelességét, amelyet korábban nagybátyja annyira hiányolt: a magyar művészet pártolását. Most, bejutva a párizsi művészvilágba, biztos anyagi háttérrel igyekszik pártfogásba venni a magyar művészet ügyét. Egyrészt pártolja a magyarországi kiállításokat, másrészt támogatja a francia földre készülő magyar művészeket.

1883 őszén megalapítja a Munkácsy-díjat, évi 6000 frankkal támogatva egy magyarországi fiatal művész párizsi továbbképzését. A díjak odaítélésénél nem volt szerencsés kezű, a kihullottak nevesebb művészekké váltak, mint a díjak elnyerői, az egy Halmi Artúr kivételével, aki Amerikában keresett arcképfestővé vált.

Máskor fiatal művészeket alkalmaz műtermében, közülük nem egy válik kiváló festővé (Rippl-Rónai, Tornyai stb.).

Munkácsy ifjú művészbartái és munkatársai közé tartozott *Oskó Lajos* is. Az orosházi születésű (1865) festő úgy kezdte, mint Munkácsy. A négy elemi elvégzése után szabóinas lett, felszabadult, majd Pestre kerül, ahol nappal szabóműhelyben dolgozik, este a Mintarajziskolában kiváló tanárok vezetése mellett képezi magát. 21 éves, amikor az Orosházi Kaszinó megve-

szi tőle a volt orosházi lelkészről, Győry Vilmosról készült képét. Két év múlva, 1888. július 8-án az *Orosházi Újság* a következő hírt hozza róla: „Oskó Lajos, Oskó István fia, festészeti tanulmányainak folytatása és befejezése végett jövő hó elején Párizsba megy Munkácsyhoz.” November 18-án pedig már azt olvashatjuk, hogy „Oskó Lajos festő a múlt héten Párizsba érkezett, s azonnal felkereste Munkácsyt, aki beajánlotta egy fényképészhez addig, míg maga mellett munkát tud adni neki.”

Honnan ez az ismeretség Munkácsyval? A családi hagyomány úgy tudja, hogy a hazalátogató Oskó gyakran rajzolgatott a szabadban, s „itt látta meg Justh Zsigmond író egyik kilovaglósa közben. Fiatalok voltak, összebarátkoztak. Szülei szentatornyai birtokára meghívta egy aratóünnepre, hogy népviseletbe öltözött munkásairól minél több magyar tárgyú képet fessen. Itt ismerkedett meg Munkácsyval, aki később párizsi útját egyengette.”

Valószínű, hogy Justhtal így ismerkedett meg, de Munkácsyval aligha. Munkácsy ugyanis 1874-ben járt Békés megyében (Békéscsabán és Gyulán), de ekkor Oskó 9, Justh 11 éves volt. Nem ismerünk olyan adatot, hogy Munkácsy valaha is járt volna Szentatornyán. Valószínűbb tehát, hogy Munkácsyhoz Justh útján jutott el, ő ajánlhatta a mesternek.

Késéggkívül szoros baráti kapcsolat alakulhatott ki Munkácsy és Oskó között, mert a Párizsi Magyar Egyletnek, amelynek akkor már Munkácsy volt az elnöke, Oskó lett a jegyzője, s Oskó készítette el Munkácsy arcképét, melyet az Egylet nagytermében Munkácsy 45. születésnapja alkalmából lepleztek le 1889 februárjában. Az is kétségtelen, hogy gyakran segíthetett Munkácsynak a műteremben, így volt ez Munkácsy más tanítványaival is.

Öt-hat évig élt Párizsban, francia nőt vett feleségül, majd Pestre költöztek. Miniatúr zománcképekkel próbált új szint hozni a magyar festészetbe, kevés anyagi sikerrel. 1889-ben meghívták a párizsi világiállításra. Párizs mellett letelepedett, s Párizsban hunyt el 1922-ben.

Az orosházi Kaszinó több alkalommal is támogatta megrendeléssel. 1892-ben Széchenyi, majd Kossuth (1894), végül Deák Ferenc arcképét festette meg (1898), Kossuth és Széchenyi arcképét az orosházi múzeum őrzi.

Végszó

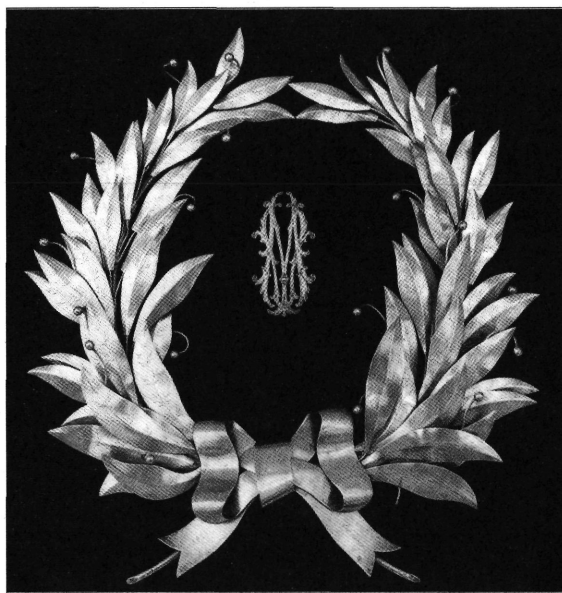
Az 1863-i gerendási visszatérés tárgyalásakor idéztük az *Emlékeim* „utolsó” sorait. Valójában maradt még egy rövid bekezdés, az író Munkácsy szubjektív zárszava:

„Hála Istennek, az élet olyan hosszú, hogy még a festőnek is van ideje a mesélgetésre. Most hát ismerik a kis inas történetét. A kis inas éppen olyan hűséges mesemondó, mint amilyen járattan az írástudományban. Ha néha hibázott, s nem találta el mindig a szórakoztató hangot: bocsássanak meg neki. Csak a toll az oka, amely az ő kezében nem olyan alkalmas az élethű ábrázolásra, mint a festő ecsetje.”

S mit tehetünk mi hozzá?

Hála Istennek, hogy a Mester megírta a kisinas történetét. Így előttünk áll gyermekkorának sok-sok emléke, majd első próbálkozásai a festőpályán. Nem kell találgatni életútjának ezt a szakaszát. A kutatónak támaszt adott az események keresésében, értelmet a rövid hírlapi cikkeknek, eddig nem képzelt összefüggéseket teremtett az összegyűjtött dokumentumokban – végül is összeállt a kép: Munkácsy Békés megyei kötődésének nemegyszer izgalmas, regényes, de mindig valóságos képe.

Ha ezt sikerült elérni, munkánk nem volt hiábavaló.

71. kép. *Munkácsy ezüstkoszorúja*
Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

- 1844. február 20.** **Lieb (Munkácsy) Mihály születése** Munkácson
1848 vége A Lieb család Miskolcra költözik
1850. január 12. Munkácsy édesanyja meghal
 április Reök István, Munkácsy nagybátyja, Pestről „ideiglenesen” Békéscsabára költözik. 27 évig él a városban
- 1851. szeptember 21.** Lieb Mihály, Munkácsy édesapja, harmadszor is megnősül
1852. május 14. Munkácsy édesapjának halála
 május második fele Miskát Reök István **Békéscsabára** hozza, lakásuk a mai Baross u. 6. számú házban
- június–július Reök István műkedvelő társulatának előadásai Békéscsabán
 december 6. Rablótámadás a Steiner család ellen, melyet Munkácsy is átél
1853. január 17. Steinerné Reök Sarolta a kiállt szenvedésekbe belehal
 május–szeptember Reök István sorsjegymozgalma a Nemzeti Színház támogatása ügyében
- szeptember 29. Reök István és Miska Vidovszkyék mellé költözik a főtérre, a Trauttmansdorf-féle tiszti lakásba
- 1854. augusztus 20-a körül** Egyik változat szerint ekkor kerül Langi uramhoz asztalosinasnak
- 1855. január 6.** Lang György a csabai asztalos céhnél beírattja tanulóját,
 Lieb Mihályt
 május 26. Reök Iván születése, Reök István és Omaszta Mária első gyermeke
- július–szeptember Kolerajárvány Békés megyében
1855–1856 Miska, a „kisininas”
1856–1858 Miska, az „öreginas”
1857. július Miska szökése Langi műhelyéből Gerendásra
1858. május 2. Lieb Mihály inast mestere felszabadítja
 május–október eleje Miska Lang Györgynél asztaloslegény
 október második fele Elutazása előtt néhány hétig Gerendáson pihen nagybátyjánál
- október 30. Miska Aradra utazik, hogy „legény”-ként megkezdje vándoréveinek letöltését
- 1858. november–1860 vége** **Aradon** Albrecht Ferdinánd műhelyében asztalossegéd
1860. október 20. „Októberi diploma”. A király feladja az önkényuralmat, visszaállítja az alkotmányos közigazgatást
 október 22. Reök István Gyulán az újjáalakuló tisztikarban „tisztartó tanácsnok”. Ezekben az időkben költöznek Gerendásról Gyulára
- 1860 végén, 1861 elején Munkácsy betegen **Gyulára** érkezik nagybátyjához
1861. február–március Miska Fischer rajztanárnál tanul hat hétig
 1861. február–március Szamossy Elek vándorfestő a gyulai Wenckheim-kastélyba érkezik
- március(?) Szamossy maga mellé veszi Munkácsyt, aki ettől kezdve a kastélyba jár rajzolni Szamossy mellett
 április Odry Lehel színész Horváth György társulatával Gyulára érkezik, három hónapon át együtt fest Munkácsyval a kastélyban Szamossynál. Élményeit később megírja s közli az újságban
1861. május 30. *A Reök bácsi kunyhója* című rajz elkészítését erre a napra datálja Munkácsy

- július 23. *Rom* című rajzának datálása
- október 10. Reök István Ilona nevű leányának születése Pesten.
(Később dr. Zsilinszky Mihályné)
- vége Szamossy elutazik Gyuláról
1862. január Munkácsy Szamossyhoz utazik **Aradra**, majd Buziáson és Beodrán tartózkodnak
- június 20. Reök István levélben köszöni meg Szamossynak,
hogy Miskát elengedte a pünkösdi családi összejövetelre
- ősz Munkácsy elbúcsúzik Szamossytól. Először tölt hosszabb időt nagybátyja **gerendási** tanyáján, hogy erőt és pénzt gyűjtsön további tanulmányaihoz.
1863. május Elkészül két olajfestménye: *Fonó nő*, *Levélolvadás*
Munkácsy Pestre utazik, ahol mintegy 20 hónapig tartózkodik
- 1865 első fele Munkácsy a bécsi Képzőművészeti Akadémián
- július Visszatér Pestre
- szeptember **Gerendáson**, majd **Békéscsabán** tartózkodik közel fél évig,
hogy pénzt gyűjtsön további tanulmányaihoz
- szeptember 22. Levele Engel Gyulához, amelyben beszámol gondtalan életéről
- november 2. A csabai előljáróság erkölcsi bizonyítványt ad ki Munkácsynak. Megfesti az *Estebéd a pusztán* és a *Búsuló betyár* című olajképeit
- december Több arckép megfestésére kap megbízást, ezért a főtéren szobát bérel. Hét ismert képe maradt meg ebből az időből: két Díszmagyaros férfi, Vidovszky János, Jánosné és Matild portréja, valamint Dudits orvos és felesége portréja. Ebben az időben festhette Békésen Tóth Matild és Nagy Irma portréját
1866. január 6. Előadás Csabán a nagyvendéglőben. Szigligeti *A mama* című vígjátékában Munkácsy Berky Ákos szerepét alakítja.
- február eleje Szembetegség támadja meg, sürgősen Pestre utazik.
A Rókus Kórházban ápolják
- szeptember Újra **Gerendáson** tartózkodik
- szeptember 10. Békés–doboz–gerlai kirándulás bejegyzése vázlatkönyvébe
- december 5. Reök István Erzsébet nevű leányának születése Békéscsabán. (Később dr. Dirner Gusztávné)
- október Munkácsy Münchenbe utazik az ottani Akadémiára,
a Magyar Képzőművészeti Társulat támogatásával
1867. február 18. Folyamodványa ösztöndíjért a minisztériumhoz.
Az osztrák–magyar kiegyezés éve
- július Munkácsy Münchenből Pestre érkezik
- július 26. Eötvös miniszter évi 800 forint ösztöndíjat juttat Munkácsynak
- augusztus 9–12. Az aradi országos dalárünnepély, amelyen Munkácsy is részt vesz; rajtot készít az ünnepségről. Az ünnepség után hazatér nagybátyjához. Utoljára fest **Gerendáson**
- szeptember 29. Csabáról keltezett levele aradi barátjához
- október Vissza Münchenbe
- november 27. Lang György asztalosmester 54 éves korában meghal
1868. július Munkácsy végleg elhagyja Münchent, Pesten tartózkodik,
Párizsba vagy Düsseldorfba készül

- szeptember 30. Megírja névváltoztatási kérelmét
 október 3. A belügyminisztérium engedélyezi a Munkácsi név használatát. Valószínűleg eljön **Csabára** nagybátyja meglátogatására
- október Düsseldorfba utazik tanulmányai folytatására. *Ástító inas* című képével feltűnést kelt, majd a *Siralomház* meghozza a rég várt sikert
- 1870 tavasza Párizsban a Salon kiállításán aranyérmes nyer
 június vége Munkácsy Pestre érkezik
 augusztus **Csabán** tartózkodik rokonlátogatáson. A hét egyik napján **Gyulára** látogat
- szeptember 29. Reök István családjával Pestre költözik
 1871 vége Munkácsy Párizsba teszi át székhelyét, s végleg letelepedik
 1872. augusztus 1. A Reök család Pestről visszaköltözik Csabára a kismegyeri birtokra
- november 25. Reök István negyedik gyermeke, Aba születése
 1873 Munkácsy haza akar utazni, hogy nagybátyja tanyáján pihenjen és festhessen, de a kolerajárvány miatt elmarad az utazás
1874. április–május Reök István meglátogatja Párizsban Munkácsyt
 augusztus 5. **Munkácsy Mihály és Cecile Papier esküvője**
 szeptember 8. Nászútjuk végén **Békéscsabára** érkeznek, és másfél hónapot töltenek a kismegyeri birtokon. Munkácsy találkozik testvéreivel: Emillel és Gizellával
- szeptember 23. Gyulán meglátogatja a múzeumot, s valószínűleg régi ismerőseit is
- szeptember 25–29. Temesvárott Ormós Zsigmondnál vendégeskednek, utána Nagyváradon Szamosy Elekét látogatják meg. Kismegyeren készült képei: *Kukoricatörés*, *Poros út*, a *Falu hőiséhez* három tanulmány. A képet Párizsban fejezi be
1876. április Reök Iván meglátogatja Munkácsyékát Párizsban
 szeptember Elkészül Reökék Gyulai úti villája Békéscsabán
 1877. július 4. Meghal Reök István Aba nevű gyermeke 4 és fél éves korában
- július 9. Reök István öngyilkos lesz
 vége A Reök család elköltözik Csabáról, Pesten telepednek le
 1878 *Milton* című képe világsikert hoz Munkácsynak
 1880 Munkácsy 150 forintot adományoz a békéscsabai polgári leányiskolának
- december 11. Ferenc József nemességét s „munkácsi” előnevet adományoz Munkácsynak
 1882 Befejezi *Krisztus Pilátus előtt* című képét. A magyarországi bemutatásra Munkácsy is hazaérkezik
 1884 Elkészül a Krisztus-trilógia második része, a *Golgota*
 1886 vége A Párizsi Magyar Egylet székházának építéséhez Békéscsaba és Orosháza egy-egy részvény vásárlásával járul hozzá
1888. január–március 31. Justh Zsigmond naplója, amelyben többször megemlíti Munkácsyékát

- november Oskó Lajos orosházi festőművész Párizsba érkezik, hogy Munkácsy mellett képezze magát tovább
1889. július 13. Zsilinszky Mihály és Reök Ilona Mihály nevű fiának keresztszülője Munkácsy Mihály és felesége
1890. október 5. Munkácsyék Csabán át Aradra utaznak az aradi vértanúk emlékművének leleplezési ünnepségére
- október 6. Az emlékmű leleplezése. Éjszaka Munkácsyék Békéscsabára érkeznek, szállásuk a Fiume Szálló
- október 7. A **csabai látogatás**, fogadás a Redoutban
1891. október Magyarországi gyűjtőtűtja a *Honfoglaláshoz*
- október 8–11. Zsilinszky Mihályék vendége Szentesen
- 1892 Zichy Jenő szerint Munkácsy „*leránduli*” Csabára
- 1894 Rózsa Miklós szerint Munkácsy utoljára járt Békéscsabán
- 1896 Befejezi a Krisztus-trilógia harmadik képét, az *Ecce homot*
- május–június Millenneumi ünnepségek. A *Honfoglalás* című képének kiállítása. Az ünnepségek alkalmával rosszul lesz
- 1897–1900 Az endenichi szanatórium kezeltje
1900. május 1. **Munkácsy Mihály halála**
- május 9. Nagy pompával temetik a Kerepesi temetőben
1900. május 11. Békéscsabán elsőként neveznek el utcát Munkácsyról
1900. június 26. Gyulán utcát neveznek el Munkácsyról
1901. május 2. Békéscsabán emléktáblát avatnak Lang György házának falán. Az avatási ünnepségen Munkácsy özvegye is jelen van
- 1930-as évek Békésen felavatják a Tóth Matild és Nagy Irma arcképének festését megörökítő emléktáblát
1940. május 19. Békéscsabán új emléktáblát avatnak a Lang-portán emelt házon
- 1950 Békéscsabán teret neveznek el Munkácsyról
- 1951 **A békéscsabai múzeum Munkácsy Mihály nevét veszi fel**
- 1959 Békéscsabán felavatják Borsos Miklós Munkácsy-szobrát
- 1964 Gyulán felavatják Vasas Károly Munkácsy-szobrát
- 1970-es évek Vilt Tibor Munkácsy-szobrának avatása Békéscsabán a szoborsétányon
- 1973 Békésen új emléktáblát avatnak a Széchenyi u. 2. számú épületen
- 1975 Békéscsabán emléktáblát avatnak a Lang-féle portán lebontott ház helyén
- 1977 Gyulán a Dürer Terem falán leleplezik Kiss Sándor *Tiszta forrásból* című reliefjét, amelynek egyik alakja Munkácsy Mihály
- 1994 A **Munkácsy Emlékház** megnyitása Békéscsabán

72. kép. *Munkácsy édesapja*
Ismeretlen festő olajfestménye. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

73. kép. *Munkácsy édesanyja*
Ismeretlen festő olajfestménye. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

160

74. kép. *Búsuló betyár*
Munkácsy olajfestménye. Gerendás, 1865. Déri Múzeum, Debrecen

75. kép. **Kukoricás (Kukoricatörés)**
Munkácsy olajfestménye. Békéscsaba, 1874. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

76. kép. *Poros út*
Munkácsy olajfestménye. Békéscsaba, 1874. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

77. kép. *Tanulmány a Falu hőiséhez: Két legény az asztalnál*
Munkácsy olajfestménye. Békéscsaba, 1874. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

78. kép. *Tanulmány a Falu hőiséhez*

Munkácsy olajfestménye. Párizs, 1874-75. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

79. *Borsos Miklós szobra:*
Munkácsy
Békéscsaba

80. *Vilt Tibor szobra:* *Munkácsy*
Békéscsaba

RÖVIDÍTÉSEK

BML = Békés Megyei Levéltár, Gyula

Ilges = Ilges, W. F.: Michael von Munkácsy. Bielefeld–Leipzig, 1899.

Levelek = Levelek Munkácsyhoz – Munkácsytól. Vál., sajtó alá rend.: Czeglédi Imre.

Békéscsaba, 1976. Bibliotheca Bekesiensis 12.

Malonyay 1897 = Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái. Budapest, 1897.

Malonyay I. = Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály I–II. Budapest, 1907.

MMM = Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

MMVL = Munkácsy Mihály válogatott levelei. Szerk.: Farkas Zoltán. Budapest, 1952.

MNG = Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

OL = Országos Levéltár, Budapest

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Pogány 1938 = Pogány Kálmán: A Munkácsy-problémához = Művészet, 1938. 353–372. p.

Végvári = Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

Végvári F. = Végvári Lajos fenti művének festménykatalógusa

Végvári R = Végvári Lajos fenti művének rajzkatalógusa

FORRÁSOK

A Munkácsyra vonatkozó hatalmas irodalomból két művet emelünk ki:

– *Munkácsy Mihály*: Emlékeim. A franciául írt önéletrajzot magyarul Lestyán Sándor fordításában az Amicus Kiadó jelentette meg 1921-ben. Mi ezt a kiadást használjuk. Ritkán, stilisztikai vagy tartalmi eltérés miatt a Végvári Lajos előszavával ellátott kiadásból idézünk. Hungária Kiadó, 1951. Ilyen esetekben ezt az idézett részt » « jel közé tettük.

– *Végvári Lajos*: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

Munkácsynak Békés megye egy-egy településéhez fűződő kapcsolatait eddig két kiadvány dolgozta fel:

– *Czeglédi Imre*: Munkácsy Gyulán. Gyula, 1963. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 41.

– *Czeglédi Imre*: Munkácsy Békéscsabán. Békéscsaba, 1975.

I.

Munkácsy családjának történetéhez forrásunk: *Czeglédi Imre*: Munkácsy ősei és rokonsága. Békéscsaba, 2001. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 22. – Papp István levelének lelőhelye: MNG 3166/1932.

– Munkácsy Emil levele: MNG 3056/1930.

II.

Reök István családi eseményeire forrásunk a pesti belvárosi róm. kat. és a békéscsabai róm. kat. plébánia megfelelő anyakönyvei. – Polner jelentésének lelőhelye: BML Megyefőnöki elnöki res. ir. 1/1953. – Telekihez írt levele: OL A Teleki család ir. 17d 39t. – Az Ellenzéki Kör iratai: OL R 151. – Erdélyi Jánoshoz írt levele: OSZK Levelestára. – Reök István visszaemlékezése: Békés, 1870. júl. 10. – Reök békéscsabai lakóhelyeit, anyagi helyzetét az alábbi források alapján közöljük: BML Békéscsabai adófőkönyvek, személyes kereseti adókitetések az évre.

Zsilinszky Mihály kéziratban megmaradt jegyzetei Munkácsy ifjúságáról: MNG 3681/1934. – Reök István műkedvelő társaságának anyaga: BML Megyefőnöki elnöki ir. 89, 96/1852. Békéscsabai főszolgabírói ir. 1318, 1382, 1563/1852. – Fábry visszaemlékezése: *Fábry Károly*: Csabai élet. Mezőberény,

1924. 59–60. p. – A főszolgabírói hangulatjelentés: BML Megyefőnöki ir. 295/1853. – A táncvigalom forrása: BML Megyefőnöki eln. ir. 88, 95, 118/1852.

A rablótámadásról adott jelentés: BML Megyefőnöki ir. 6663/1852. – Steinerre vonatkozó források: Békéscsabai ág. ev. egyház jkve. 1853. nov. 4-i ülés jkve, valamint BML Békéscsabai adófékönyv 1854.

Reök sorsjegyének bő iratanyaga van: BML Békéscsabai főszolgabírói ir. 239, 1775, 3006, 3179, 4500, 3258/1853. Megyefőnöki eln. ir. 302, 324, 346, 409/1853. – Költözésük Vidovszkyék mellé: BML Békéscsabai főszolgabírói ir. 645, 1275, 1931/1853.

A Vidovszky gyermekek itt közölt helyes sorrendje: Békéscsabai ev. egyház anyakönyvei. Későbbi sorsukról dr. Veres Jenőné Vidovszky Ida egykori szíves közlése. – Korbay Munkácsynak dedikált könyve: MMM Munkácsy-relikviák. – Reök gőzmalom-alapítási terve: BML Megyefőnöki elnöki ir. 5299/1853. Békéscsabai főszolgabírói ir. 726/1854. – Reök utazása: BML Megyefőnöki elnöki ir. 321, 431, 596, 645/1854. – A Vidovszky fiúk iskoláinak lelőhelye: A megfelelő iskolák évkönyvei.

III.

Oltványi Imre közlése: Munkácsy Mihály életrajzi levelei. = Szabad Művészet, 1950. 12. sz. – Reök és Omaszta Mária esküvője: Budapest, Deák téri ev. egyház akve. – Iván születési bejegyzése: Gádorosi római kat. egyház akve. – Reök István egyleti tevékenysége: *Zsilinszky István: A Békésmegyei Gazdasági Egylet története.* Békéscsaba, 1896.

Munkácsy inasbeírását *Áchim János* említi: Békéscsaba ipari szervezeteinek története. Békéscsaba, 1896. 82. p. – Munkácsy inaskodásának legfőbb forrása az *Emlékeim.* – További adatok: Harmati András majd Lieb Mihály felszabadítása: az asztaloslegények pénztárkönyvében (MMM). Munkácsy tulipántos ládájának leírását *K. Csilléri Klára* közölte = Szabad Művészet, 1950. 12. sz. (A láda párja kissé kopottabb állapotban a békéscsabai Szlovák Tájházbán látható.) – A csabai vasút megindulásáról hangulatos leírást ad: *Fábry Károly:* i. m. 56. p.

IV.

Az aradi emlékek leírása Munkácsy önéletrajza alapján. – A gimnáziumi barátok az aradi gimnázium évkönyvében szerepelnek. – Munkácsy verseskönyvének lelőhelye: MMM Munkácsy-relikviák. – Az aradi emléktábla avatása: Arad és Vidéke, 1902. jún. 12. – Frint Lajos kézírata: MNG 14138/61.11. – Gyöngyössy visszaemlékezése: Arad és Vidéke, 1900. május 20. – Munkácsy mostani és későbbi aradi tartózkodásáról ír: *Dunajecz László:* Munkácsy Mihály aradi és Arad környéki éve = Művészet, 1969. november és *Ferencz Irma:* Munkácsy Mihály aradi éve = Havi Szemle. Az aradi Kölcsey Egyesület folyóirata, 1990. 1–2.

Reök István gyulai állásai: BML Gyula város közgyűlési jkve 1860. dec. 10-i ösnépgyűlés jkve; Gyula városi ir. 9/1860. – Karl Fischer Gyulára jövetelének egyetlen bizonyítéka: BML Kir. Bizt. ir. iktatója és mutatója 690 és 5993/1857. – Munkácsy és Gyulai László levele: OSZK Levelestára. – Szamossyról: *Szamossy Elek önéletrajza.* = *Berkeszi István:* Temesvári művészek. Temesvár, 1910. – Odry visszaemlékezése: Vasárnapi Újság, 1908. 323–324. p. – Munkácsy gyulai életéről: Békés, 1900. május 6. – Portörő visszaemlékezése: Békés, 1935. márc. 17. – A tulipántos ládák festését szinte minden városban említik, ahol Munkácsy asztalos korában megfordult. Munkácsy ellentmondásosan nyilatkozott a ládák festéséről. 1882-ben tagadta, hogy Gyulán valaha is tulipántos ládát festett volna: Magyar Bazár, 1882. 24. p. – Esetét a betyárokkal, közli: *Lázár Béla:* Munkácsy Mihály. Bp. 1944. 36–38. p. – Bartóky visszaemlékezését közli: *Lázár:* i. m. 29. p. – A gyulai családoknál lévő képeiről: Új Idők, 1900. 236. p. és Békés, 1900. szept. 30. – Munkácsy és Szamossy köszöntőjét közli: *Czobor Béla:* Krisztus Pilátus előtt. Bp., 1882. – Karl Berres és Munkácsy kapcsolatáról: Békés, 1900. szept. 30. és Művészet, 1908. 274–275. p. – Gyulai vázlatfüzetének mai lelőhelye: MNG, a vázlatkönyv teljes képanyagát közli: *Pogány Kálmán:* Művészet, 1938. 353–372. p.

Reök István 1862. évi levele Szamossyhoz: OSZK Levelestára.

Reök gerendási szerződése és birtokának helye: BML Békéscsabai főszolgabírói ir. IV. B 156. Haszonbérleti szerződések. A 43. szerződés a Reöké – Munkácsy levele Szamossyhoz: OSZK Levelestára – Gerendási vázlatkönyvének leírása: Végvári R 80. Vázlatkönyv 1862–1868. – Munkácsy visszaemlékezé-

se Gerendásra: Új Idők, 1900. 441. p. – Harsányi visszaemlékezése: Múcsarnok, 1900. 218. p. – Reök levele Hunfalvynéhoz: MTA Levelestár (Tévesen Rökk címszó alatt) – Ligeti visszaemlékezése: Munkácsy Mihály ifjúsága = Budapesti Szemle, 1891. 321–345. p.

Reök 1865. jún. 10-i levele: OSZK Levelestára – Munkácsy levele Engel Gyulához: NN: Munkácsy mint bohemien = A Hét, 1900. 31–32. p. – Az 1865. nov. 2-i igazolvány lelőhelye: MMM – Ligeti és Munkácsy levelezésének lelőhelye: Munkácsy Mihály válogatott levelei. Bp., 1952. (Továbbiakban a Ligetivel kapcsolatos levelek innen valók, így külön nem jelöljük.) – Munkácsy és Bartóky párbeszédét közli: Békésmegyei Közlöny, 1890. okt. 9. – Munkácsy újabb vázlatkönyvének leírása: Végvári R 81. Vázlatkönyv 1865–1868. – A mama színlapja és Munkácsy szerepe: OL R 277. – Simay esete: Budapesti Hírlap, 1882. febr. 21. – Nagy Irma képeinek születéséről: Vertán Emil – Nagy Irma unokája – szerzőhöz írt 1973. aug. 1-i levele. Ezt a hagyományt írja le Harsányi Zsolt is az Ecce homoban. Az 1929-i cikk és portré: Pesti Hírlap, 1929. máj. 16. melléklete és máj. 19-i sz.

Munkácsy és Reök István levelezésének csaknem teljes kiadása: *Czeplédi Imre: Levelek Munkácsyhoz – Munkácsytól.* Békéscsaba, 1976. Bibliotheca Bekesiensis 12. (Továbbiakban: Levelek). Reök 1867. máj. 22-i levele az 5. sz. levél, a jún. 10-i levél a 6. sz.

A békés-dobozi kirándulás feljegyzése: Végvári R 81. 17. és 18. p. versoja.

Reök Erzsébet születése és Omaszta Zsigmond halála: Békéscsabai róm. kat. egyh. anyakönyve. – Az Aradra írt levelet közli: Arad és Vidéke, 1900. máj. 9. – A gerendási tanyával kapcsolatos levelek: Levelek 8, 13. Munkácsy választát Zsilinszky idézi jegyzeteiben. – A művészeti ösztöndíjjal kapcsolatos levél és Eötvös határozata: *Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái.* Bp., 1898. 83. p. – Munkácsy szegénységi bizonyítványa: MMM Munkácsy Emlékszobában látható.

Munkácsy névváltoztatásának kérelme: OL K 150. 1874. V I. 8–29 019/19 509 (1868). – A belügyminiszteri engedély: BML Alisp. ir. 2 389/1868. – Munkácsy nemessége: *Kempelen: Magyar nemesi almanach.* 1910. 95. – Rottmayer Izabelláról: Végvári 70. és Levelek 9.

V.

Munkácsy útlevelekérésével kapcsolatos iratok gyűjtőszáma: BML Alispáni ált. ir. 194/1869. – Reök okt. 4-i levele: Levelek 12. – Reök 1870. ápr. 20-i levele: Levelek 14. – Munkácsy látogatása Békéscsabán: Békés, 1870. aug. 17. – Reök ismertetése a Siralomházzal: Békés, 1870. júl. 24. és 31. – Reök tanulmányai: A bérletügyről. Gyula, 1865. majd: A dohány okszerű termesztése. Gyula, 1867. – Pestre költözésük: Levelek 17.

Reök István Gizáról: Levelek 14. – A takarékoságról: Levelek 21, 28. – Reök 1873. aug. 1-i levele: Levelek 36. – A weimari meghívásról: Levelek 22, 28. – Hazafiságról: Levelek 14, 28, 25, 26. – Munkácsy válasza: Levelek 27. – Reök önmagáról, gyermekeiről: Levelek 21. és 15.

Munkácsy Csabára készülődésének forrása: Levelek 28, 29, 37. – Iván látogatása: Levelek 34. – Az 1873. évi kolera idejéről: Levelek 35, 36. – Reök kedélyállapota és Munkácsy levele: Levelek 36, 38. és MMVL 77. – Nősülési előkészületek: Levelek 38, 39, 40. – Reök párizsi útja: Levelek 44, 45.

Munkácsyék Csabára érkezése: Békés megyei Közlöny, 1874. szeptember 13. és 20. – Munkácsy kismegyeri festéséről: Végvári 143, *Kacziány Ödön: Gyulai László = Művészet*, 1911. 263. p. – Látogatása Lang György házában: Békésmegyei Közlöny, 1874. okt. 11. – A gyulai múzeum meglátogatása: A gyulai múzeum eredeti vendégkönyve az Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményében – Munkácsy találkozási testvéreivel: Békésmegyei Közlöny, 1874. okt. 11. – Kirándulásuk Temesvárra és Nagyváradra: Békésmegyei Közlöny, 1874. okt. 4. – Távozásuk Csabáról: Békésmegyei Közlöny, 1874. okt. 18. és 25. – A Vidovszkynak írt levelet közli: MMVL 88. és Levelek 59.

Reök öngyilkosságának részletes leírása: Békésmegyei Közlöny, 1877. júl. 12. – Munkácsyék résztváltávirata: OSZK Levelestára – Munkácsy és felesége levele a Reök családhoz: Levelek 60, 61.

Simay látogatásáról: Budapesti Hírlap, 1882. febr. 21. – Beregh esetéről: Egyetértés, 1882. márc. 2. – Az 1888-i feltételezett látogatásról: Békésmegyei Közlöny, 1901. máj. 5. – Keresztstülői bejegyzésük: Békéscsabai evang. egyház keresztelési akve 1889. júl. 13. – Az 1890-i látogatás: Békésmegyei Közlöny, 1890. október 9. és *Rozsnyai Kálmán: Öreg diák élő emlékei.* Bp., Szépművészeti Céh, 1943. – 1891. októberi gyűjtőtűtja: Békésmegyei Közlöny, 1891. okt. 4.; Csongrádmegyei Híradó, 1891. okt. 10. és 17.; Békésme-

gyei Közlöny, 1891. nov. 1. – Zichy megjegyzését közli: *Prém József*. Munkácsy dolgozótársai = Művészet, 1904. 245–248. – Az 1894-i látogatás felvetése: Vasárnapi Újság, 1896. 302–303. p. és Békésmegyei Közlöny 1894. febr. 25. és márc. 8.

Békés megye részvétávirata: Békés, 1900. máj. 6. és BML Békés megye közgyűlési jkve május 28. – Békéscsaba részvéte: BML Békéscsaba közgyűlési jkve máj. 11. – Gyula részvéte: BML Gyula város képviselő-testületi jkve 1900. máj. 12. és jún. 26. – A békéscsabai emléktábla leleplezése: BML Békéscsaba képviselő-testületi jkve 1901. márc. 18. és máj. 2., Békésmegyei Közlöny, 1901. május 5., valamint Körösvidék, 1940. máj. 9. és 20. – Munkácsy relikviáiról: *G. Vass István*: A békéscsabai múzeum története. 1899–1979. Békéscsaba, 1979. 64–65. p. – A Munkácsy tér és szobor: *Czeglédi Imre*: Békéscsaba utcanevei. Békéscsaba, 1981. – A békési emléktábla elhelyezését dr. Durkó Antal néhai múzeumigazgató 1972. júl. 19-én szerzőhöz írt levelében említi. A jelenlegi emléktábla adata B. Szűcs Irén múzeumigazgató szíves közlése.

Justh Zsigmondra és Oskó Lajosra forrásunk: *Elek László*: Justh Zsigmond. Gyula, 1964; Justh Zsigmond naplója és levelei. Vál., jegyz. ell.: Kozocsa Sándor. Bp., 1977; *Schelken Pálma*: Egy elfelejtett orosházi festőművész = Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963–1964. Orosháza, 1965. 109–113. p.; Koszorús Oszkár: Orosháza jelesei 75. Oskó Lajos = Orosházi napló, 1991. febr. 13., valamint Elek László és dr. Szabó Ferenc szíves közlései.

RESUMÉ

Mihály Munkácsy (1844–1900) was the most successful Hungarian painter of the 19th century. He fought his way up from an orphaned , journeyman joiner to the most celebrated artist of the century. This work contributed to his career, but it was also supported by some helping hands. Munkácsy, himself, contributed to his romantic biography as well, as he had written the story of his childhood until becoming a painter in the 1880s, when he was 19. His memory was written in French, and was published in his life with the title “Souvenirs”. The impression of the naturalism of his friend – Alfonz Daudet – influenced him by drawing of his memories, pointing out the horrible experience of the misery, his childhood inconsistency with the adult’s life. Most of the stories in his biography are related to Békés County.

The researcher fellow wondered how he could prove the truth of the events in his memories, how he could identify the people and the spots. The other question was if it was possible to complete the experience of Munkácsy’s childhood, and throughout his life he was searching for the later connection between the artist and the county. His research extended also to Arad, which is near to Békés County, because the years he spent in Arad were in connection with the life he spent in Békés County.

His research was not in vain.

The first part of Munkácsy’s biography was based on the permanent opposition of the child Miska and uncle Stephen Reök – who brought him up – because the cheerless, rough bachelor caused a lot of bitterness to Miska. At the beginning the author states the identity of Stephen Reök. The younger brother of Munkácsy’s mother who lived in Budapest and worked as a lawyer of good reputation was one of those young man who worked in the preparatory committee of the Hungarian Revolution in 1848. As a town clerk of the association he could live amongst the high society (writers, scientists, politicians). These people were driven by one thought: serving and improving the country. The years he spent in Budapest characterised his actions and personality. He disliked inactivity, all the time wanting to be useful within the community and for the country. After the failure of the War of Independence in 1848–49 he escaped to his aunt, Mrs Steiner, who lived in Békéscsaba. He began to work in agriculture, and against his intention he stayed there for 27 years, until he died. At that time Békéscsaba was a small farming settlement with 30,000 inhabitants.

When he came to Békéscsaba his daughter died and his wife left him. The failure of the War of Independence and losing his family made him unhappy. At that time the orphaned Miska, who lived a carefree life in his flat in Miskolc was lucky to be able to spend the daytime by his aunt’s. However, Mrs Steiner was killed in a highwayman attack. Munkácsy described the attack in details, and it is true word by word, because the documents in the archive proved.

Miska moved to the main square of Csaba, next to the Vidovszky family. He regarded Mrs Vidovszky as his “third mother” and emphasized his gratitude to her with his life till the day he died.

Meanwhile uncle Reök moved into a farm in Gerendás with Maria Omaszka, but they could not get married that time, because he could not divorce his first wife by the law. Maria Omaszka became his wife later. He sent Miska, who was 11 years old, to be a journeyman joiner. The most sorrowful part of Munkácsy’s life began at that time. During the apprentice years he spent there, he wrote the most natural memories, as György Lang he drew the Cruel Master. The author identified one part of the participants and put the memories into chronological order. They were rearranged after three decades.

After deciding to be a bachelor – against Munkácsy’s biography – he did not leave György Lang immediately, but he worked as an assistant for a few months. It was at the end of October 1858 when he travelled to Arad to begin his obligatory three roving years. In Arad he met some students from Békéscsaba, but the declassé could be felt in their relationship.

Munkácsy wrote only a few pages about the two years he spent in Arad. With the help of his contemporaries it was possible to make the years richer. From his low income he could not afford to buy enough food, he became very ill. That was the reason why he had to travel home to his uncle in Gyula – the centre of Békés County – who worked as a clerk.

During his illness he felt the first desire and compulsion to draw, he made copies of the engravings he found in the room. His uncle, realizing his talent, sent Munkácsy to have lessons from Karl Fischer, who was an Academic painter. He was staying in the Castle of Gyula at that time, he discovered Munkácsy's talent and appointed him his assistant. That coincidence made him become a painter.

From that time, at the age of 17, he left the first draft book. The life in the castle of Miska and Szamossy was written by a roving artist, who visited Szamossy for three months as an amateur painter. At the end of 1860 Szamossy finished his work in the Castle of Gyula and left for Arad. Shortly after Miska followed him. They spent some months in the aristocratic castles of Arad, Beodra and Buziás. Miska did his drawings with the help of Szamossy and his progress was proved by the finished work. In the autumn of 1862, after working together for 18 months, he said farewell to his master to pursue his studies in Budapest. Prior to this, however, he visited his uncle in Gerendás.

The field of Gerendás was the furthest border of Békéscsaba, near to Orosháza. The landowner had a farm on one part of his field and the other part was divided into 2-300 Hungarian acres to different farmers. One of the tenants was István Reök who spent most of his time on his fields raising money to study abroad. His uncle did not leave him alone. Although Munkácsy was not mentioned, he was taken to family meetings and wrote letters of recommendation to his family and friends in Budapest, asking them to look after Miska, who wanted to move to Budapest.

He spent half a year in Gerendás. He painted oil-paintings and numerous rough drafts proved his conscious preparation. He left for Budapest in May, 1863. He spent there 20 months. He spent the first term of 1865 in the Academy of Vienna, but after Rahl's death he left Vienna.

He stayed in Gerendás for 6 months. He painted a picture with the title: Dinner on the Puszta and Woebegone Highwayman, which caused big sensation. He worked to obtain money so he could travel abroad again. In winter he moved to Békéscsaba and lived in lodgings and was asked to make portraits. At that time 7 oil-paintings were completed.

Due to an eye-disease in February, 1866, he travelled to Budapest. Fortunately he recovered. After a short stay in Budapest and Gerendás, in October, 1866, he set off for a new venture of his studies – to the Academy of Painting in Munich.

He returned again to Hungary between July and August, 1867. In August he also travelled to Gerendás, where he sketched for the last time. During that year his uncle left his lodgings and from the inheritance of his wife he farmed a field (3 km from Békéscsaba). He built a farm house, he established a model farm and built a small atelier even for Munkácsy.

At his first stay in Budapest Munkácsy started to use his artist name: Munkácsy instead of Lieb. He got his name from his journeyman joiner fellow, who was called Bach by origin. That is the reason why he became Miska Munkácsy. In 1868, when he attained popularity, he was asked officially to change his name, which he did so in a couple of years, considering his intention to travel abroad.

In the autumn of 1868, when he chose to go Düsseldorf instead of Munich to continue his studies, he raised attention with his painting: "Jawning Apprentice" and in the same year he painted "Condemned Cell". With this he had unexpected success for the first time in Düsseldorf, then in the Saloon of Paris in 1870. His fame was rising very quickly.

At the end of 1871 he moved to Paris and settled down there forever. He received many letters from his uncle, who gave guiding and caring ideas how to save and how to contribute to the Hungarian Art. He asked his famous nephew to love his homeland. The author devoted a separate chapter to this correspondence. In August, 1847 he got married to the widow of De Marches

baron, and at the end of their honeymoon they spent one and a half month in Békéscsaba, in the Kismegyér farm.

Munkácsy was happy again to be in his workshop. He painted two paintings, the studies to the Hero of the Village, of which the farmhands of uncle Reök were the models.

In 1877 there was a great scandal in the Reök family, as the uncle committed suicide. The family then moved to Budapest. This is the reason why Munkácsy did not come to Békéscsaba to visit his relatives.

At their friends' request he devoted a day on 7 October, 1890 to visit the town and friends. It was the last time he saw the memories of his childhood.

After the death of Munkácsy some streets in Békéscsaba and Gyula were named after him and a statue was erected for his memory, and there are memorial plaques on the houses where he lived and worked. The Museum of Békéscsaba is called Munkácsy as well.

At the end of the study two Hungarian friends from Paris are mentioned: an author, Zsigmond Justh, who came from near Orosháza, and a painter, Lajos Osko. The documents of their relationship with Munkácsy have been published.

The work has been completed by turning the library upside down, by using a fine art collection and the Munkácsy relics of the Museum of Békéscsaba.

RÉSUMÉ

Mihály Munkácsy (1844-1900) a obtenu le plus grand succès parmi les artistes peintres hongrois du XIXe siècle. Il a fait son chemin de l'apprenti menuisier pauvre, orphelin parmi les peintres fêtés de ce siècle. Le hasard a formé aussi cette carrière mais les mains aidées l'ont appuyé aussi. Lui, il a aidé aussi la reconnaissance de sa vie romancée parce qu' il avait écrit l'histoire de son enfance jusqu' à d'être peintre (jusqu'á 19 ans) aux années 1880. On a édité son souvenir en langue française encore dans sa vie avec le titre: «Souvenirs». L' influence de la naturalisme de son ami – Alfonz Daudet – l'a impressionné beaucoup dans la description de ses souvenirs, en marquant les événements affreux de la misère, le contraire de l'enfant et du monde des adultes. La plupart des événements de son autobiographie se rattache au département de Békés.

Les questions suivantes intéressent au chercheur: Combien peut-on vérifier les événements écrits dans les «Souvenirs»? Peut-on identifier les personnages et les lieux et peut-on compléter les événements de l'enfance de Munkácsy? Et puis en continuant l'autobiographie de Munkácsy il a recherché le contact postérieur de l'artiste et du département. Il a étendu ses recherches aussi à Arad qui se situe tout près du département de Békés, parce que les années d'Arad de Munkácsy se rattachent à sa vie du département de Békés.

La recherche n' a pas été inutile.

La première partie de l'autobiographie de Munkácsy fait fond sur le contraire permanent de Michel enfantin et de l'oncle István Reök qui l'a élevé, car »le vieux garçon brusque, morose« a causé beaucoup d'amertumes à Michel. L'auteur précise l'identité d'István Reök au début de son oeuvre. Le frère cadet de la mère de Munkácsy qui a vécu à Budapest comme un avocat célèbre et il était parmi les jeunes qui préparaient la révolution hongroise de 1848. Comme secrétaire de l'association il pouvait vivre dans le monde des écrivains, des hommes de science, des politiciens directeurs du pays qui étaient guidés par une idée commune: le service civil de la patrie et du progrès. Les quelques années passées à Budapest ont défini sa personnalité, ses actes jusqu' au bout de sa vie. Il n'a jamais aimé l' inactivité, il a voulu servir au public, à la patrie. Après la chute de la guerre d'indépendance de 1848-49 il est fui de la répression à sa soeur, Madame Steiner qui vivait à Békéscsaba en aisance. Il commence à gérer une propriété et contre ses intentions il a resté ici en 27 ans jusqu' à sa mort. Békéscsaba avait 30 000 habitants. C'était une ville de campagne.

Quand il est arrivé à Békéscsaba, sa fille mourait, sa femme le quittait. La chute de la guerre d'indépendance, la perte de sa famille l'a rendu morose. Et en ce moment Michel arrive chez lui qui s'est habitué à la vie sans souci dans l'appartement du chef du bureau de sel. Ainsi le contraire entre l'oncle et Michel est compris déjà. Heureusement il a passé ses jours chez sa tante, mais Madame Steiner est morte à cause des coups qu' elle avait souffert dans une agression de bandit, et la description est vraie mot à mot comme les documents trouvés dans les archives ont démontré.

Les Michel déménagent près les Vidovszky à la place centrale de Csaba en automne de 1853, où il a trouvé «sa troisième mère» dans la bonté de Madame Vidovszky, et Michel a proclamé sa gratitude jusqu' à la fin de sa vie.

Pendant ce temps l'oncle Reök a déménagé à la ferme de Gerendás avec Mária Omaszta – sa femme future qu'en ce moment il n'a pas pu épouser encore, parce qu' il n'a pas pu divorcer de sa première femme, et il a livré Michel de 11 ans à l'apprenti menuisier à ce moment là. Et ainsi la période la plus triste de la vie de Munkácsy a commencé. Il écrit ses souvenirs les plus naturalistes de les années d'apprenti passées ici, et il dessine le maître cruel dans le personnage György Lang.

L'auteur identifie aussi la partie des personnages ici, et il met par ordre chronologique les souvenirs de Munkácsy qui sont réordonnés un peu après trois décades.

Après l'initiation du garçon – au contraire de l'autobiographie de Munkácsy – il n'est pas parti tout de suite de György Lang, mais il travaille en quelques mois comme commis et il parte

à Arad seulement à la fin d'octobre de 1858 qu'il commence son année errante obligatoire. À Arad il rencontre les écoliers de Csaba, les connaissances, mais on peut sentir son déclassement dans leur relation. Munkácsy a consacré seulement quelques pages à deux ans passés à Arad. On a réussi à enrichir les années d'Arad aussi par quelques souvenirs contemporains. Il ne peut pas s'alimenter convenablement de son petit remboursement, il tombe à la maladie, ainsi il est obligé de rentrer chez oncle, qui vit déjà à Gyula à la siège du département de Békés comme fonctionnaire.

Pendant sa maladie il s'empare le désir et la contrainte du dessin: il copie les gravures trouvées dans la chambre. Son oncle qui voit son zèle l'envoie pour prendre les cours de dessin au professeur de l'école de dessin locale, à Karl Fischer qui est le peintre académicien. Le peintre ambulancier, Elek Szamossy le rencontre ici au château de Gyula. Il découvre son talent, et il l'appelle chez lui au château. Cet hasard l'a mis en mouvement à la carrière de peintre.

Son premier livre des cartons survit de cette époque de 17 ans. Un acteur ambulancier écrit la vie de Michel et de Szamossy dans le château, qui est allé pour trois mois chez Szamossy comme peintre amateur.

À la fin de 1860 Szamossy a fini son travail dans le château de Gyula, il est parti à Arad et d'ici peu Michel l'a suivi aussi. Ils passent des mois aux châteaux seigneuriaux d'Arad, de Beodra, de Buziás. Michel dessine selon la direction de Szamossy, ses œuvres prêtes démontrent son progrès. Après le temps passé ensemble de 18 mois Michel dit adieu à son maître en automne de 1862 qu'il continue ses études à Pest. Mais avant il part chez son oncle à Gerendás.

La steppe de Gerendás était la frontière la plus lointaine de Békéscsaba, près d'Orosháza. À la plupart de ses terres le seigneur terrien a géré une propriété de métairie, à l'autre partie les fermiers ont fait l'économie sur les parcelles de terrain de 200 ou 300 aspers. István Reök était aussi un tel fermier. Munkácsy passe des périodes plus ou moins longues plusieurs fois sur sa ferme pour ramasser de l'argent et de la force à ses études étrangères. Son oncle ne l'a pas délaissé jusqu'ici non plus. Bien que Munkácsy ne dise guère, il l'emmène à la réunion de famille, et puis il écrit les lettres de recommandation à ses amis et à ses parents de Pest: ils prennent sous leur protection Michel à Pest.

Il passe six mois à Gerendás, il peint des peintures à l'huile, et la multitude des esquisses démontre sa préparation consciencieuse. En mai de 1863 il part à Pest, et après un séjour de 20 mois, il passe la première moitié de 1865 à l'Académie de Vienne, mais après la mort de Rah1 il quitte Vienne.

Il passe environ six mois à Gerendás. Il peint sa peinture «Le dîner sur la Puszta», et puis «Le brigand affligé» qui a causé une grande sensation. Il a peint ses tableaux pour faire recette qu'il puisse partir pour l'étranger de nouveau. En hiver de cette année plusieurs personnes le chargent de la peinture de portrait à Békéscsaba, ainsi il déménage à Csaba à une sous-location. Nous connaissons 7 peintures à l'huile de son époque de Csaba.

En février de 1866 il part à Pest à cause de sa maladie d'oeil. Il guéri et après un séjour court de Pest et de Gerendás en octobre de 1866 il part à la nouvelle étape de ses études, à l'Académie de peinture de Munich.

Entre juillet et octobre de 1866 il est de nouveau en Hongrie, en août il va aussi à Gerendás où il fait des esquisses pour la dernière fois. Cette année son oncle redonne sa location, et il continue l'économie à 3 kilomètres de Békéscsaba à la ferme de Kismegyér qu'il a achetée de l'héritage de sa femme. Il construit une ferme, il fait une exploitation modèle, de plus il construit un petit studio à Munkácsy.

Munkácsy commence à utiliser le nom d'art Munkácsy au lieu du nom Lieb encore pendant son premier séjour de Pest. (Il a reçu son nom encore à Arad de ses camarades menuisiers, qui se sont nommés selon les lieux d'origine et ainsi Michel Lieb est devenu Mihály Munkácsy.) En 1868, quand il est devenu majeur, il a demandé la modification de nom officiellement qu'il recevait considérant ses intentions du départ.

Mais en automne de 1868 il choisit Düsseldorf au lieu de Munich pour continuer ses études. Ici il a une sensation avec sa peinture «Apprenti bâillant» et encore dans cette année il peint «Le

Dernier Jour d'un condamné» avec quoi il obtient un grand succès non attendu avant à Düsseldorf, puis en 1870 au Salon Parisien. Sa carrière s'arque par en haut rapidement.

À la fin de 1871 il déménage à Paris s'établit définitivement. Son oncle lui écrit les lettres souvent: il lui donne des conseils protégés, orientés, il averti son neveu célèbre à l'économie, à l'appui de l'art national, à l'affection de la patrie. L'auteur consacre un chapitre particulier à cette correspondance.

En août de 1874 il se marie avec la veuve du baron De Marches, et à la fin de leur voyage de noces fis passent presque un et demie mois à Békéscsaba, à la ferme de Kismegyér. Munkácsy prend de possession avec plaisir le studio. Il peint deux peintures et des études à l'«Héros du village» dont les modèles sont les valets de l'oncle Reök.

En 1877 il y a un grand coup dans la famille Reök. L'oncle est suicidé. La famille déménage à Budapest, ainsi Munkácsy «le visiteur à la maison» déjà ne vient pas à Csaba pour visiter ses parents.

Il consacre un jour pour visiter la ville et ses connaissances à la demande de ses amis. Il a vu pour la dernière fois les souvenirs de son enfance (1890).

Après la mort de Munkácsy on nomme des rues à Békéscsaba et à Gyula, on pose des statues à son souvenir, les plaques commémoratives montrent les maisons où il vivait et créait. Le musée de Békéscsaba porte le nom de Munkácsy.

À la fin de l'étude l'auteur publie quelques documents de la relation de deux amis hongrois de Paris – Zsigmond Justh, écrivain originant d'Orosháza et Lajos Oskó, peintre – et de Munkácsy.

L'oeuvre est préparé par la découverte des sources d'archives et de bibliothèque et par l'application des collections de beaux-arts et des reliques du Musée Munkácsy de Békéscsaba.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Munkácsy (1844–1900) ist einer der erfolgreichsten ungarischen Maler des 19. Jahrhunderts.

Als ein verwaister armer Tischlerlehrebube kämpfte er sich unter die gefeiertesten Maler seines Jahrhunderts empor. Zu dieser Karriere verhalf ihm nicht nur der Zufall, sondern auch hilfreiche Hände unterstützten ihn. Zur Kenntnis seines romantischen Lebenslaufes trug auch er selber bei, indem er in den Achtzigerjahren des 19. Jahrhunderts die Geschichte seiner Kindheit bis zum Künstlerwerden, d. h. bis zu seinem 19. Lebensjahre, niederschrieb. Auch seine auf französisch verfassten Erinnerungen erschienen noch zu seinen Lebenszeiten unter dem Titel „Souvenirs“. Vom Naturalismus seines Freundes Alphonse L. M. Daudets bei der Schilderung seiner Erinnerungen stark berührt, hob er die Erlebnisse seines Elends und die Gegensätze zwischen der Welt des Kindes und der Welt der Erwachsenen deutlich hervor. Diese in der Autobiografie dargestellten Erlebnisse knüpfen sich zumeist an das Komitat Békés.

Den Forscher interessierte in erster Linie, inwiefern sich die in „Erinnerungen“ geschilderten Ereignisse verifizieren, beziehungsweise die darin erwähnten Personen und Schauplätze sich identifizieren lassen, sowie ob die Erlebnisse der Kinderzeit ergänzt werden können; des weiteren – als Fortsetzung der Autobiografie – erforschte er die späteren Beziehungen des Künstlers zum Komitat. Er breitete seine Forschungen auch auf das nahe zum Komitat Békés gelegene Arad aus, da die in Arad verbrachten Jahre unmittelbar an sein in Békés verbrachtes Leben anknüpfen.

Das Forschen war nicht vergebens.

Der erste Teil der Autobiografie basiert auf dem ständigen Gegensatz zwischen dem Kinde Mischka und seinem Oheim und Vormund István Reök, da der „gemütslose, rohe Junggeselle“ Mischka viele Bitternisse zufügte. Der Verfasser klärt in seiner Arbeit einleitend die Persönlichkeit István Reöks.

Er war der jüngere Bruder von Munkácsys Mutter, der als namenhafter Rechtsanwalt in Pest (Budapest) wohnte und der die Revolution von 1848 vorbereitenden Jugend angehörte. Als Vereinsnotar konnte er sich im Kreise der führenden Schriftsteller, Wissenschaftler und Politiker des Landes bewegen, die ein gemeinsamer Gedanke – dem Vaterland und dem Fortschritt auf bürgerliche Weise zu dienen – beseelte. Die paar in Pest verbrachten Jahre waren lebenslang richtungweisend für sein Denken und Handeln. Er liebte nie die Tatenlosigkeit; ständig wollte er dem Vaterlande und der Allgemeinheit zu Diensten sein. Nach dem Zusammenbruch des Freiheitskampfes von 1849 flüchtete er vor den Vergeltungsmaßnahmen zu seiner Schwester, Frau Steiner, die in guten Verhältnissen in Békéscsaba lebte, begann sich mit Landwirtschaft zu beschäftigen und verweilte hier – entgegen seiner Absicht – 27 Jahre bis zu seinem Lebensende.

Békéscsaba war seinerzeit eine bäuerliche Stadt dörflichen Charakters mit 30 000 Einwohnern.

Nach seiner Niederlassung in Csaba starb sein Töchterchen und seine Frau verließ ihn. Der Zusammenbruch des Freiheitskampfes und der Verlust seiner Familie verhärtete sein Gemüt; gerade zu dieser Zeit gelangte der kleine verwaiste Mischka nach Csaba, der in Miskolc an ein sorgenfreies Leben in der Wohnung des Vorstehers des Salzamtes gewohnt war. So wird der Gegensatz zwischen dem Onkel und Mischka verständlich.

Zum Glück kann Mischka die Tage im Hause seiner Tante verbringen, aber Frau Steiner erliegt den Folgen der während eines Raubüberfalls erlittenen Mißhandlungen. Munkácsy beschreibt ausführlich diesen Überfall und seine Schilderung erweist sich von Wort zu Wort als zutreffend, wie aus den im Archiv aufgefundenen Akten deutlich wird.

Im Herbst 1853 ziehen Mischkas in die Nachbarschaft der Familie Vidovszky am Hauptplatz, wo Mischka in der Gütigkeit der Frau Vidovszky seine „dritte Mutter“ fand, der er lebenslang dankbar war.

Inzwischen war Onkel Reök mit Maria Omaszta – seiner späteren Frau, die er jedoch vor-

erst nicht heiraten konnte, da er im Sinne des Gesetzes nicht von seiner ersten Frau geschieden werden konnte – auf das in Gerendás gelegene Gehöft verzogen und hatte den elfjährigen Mischka als Tischlerlehrling in die Lehre gegeben. Damit begann die traurigste Zeit seines Lebens. Über die hier verbrachten Lehrlingsjahre bringt er die naturalistischsten Schilderungen zu Papier und entwirft in der Darstellung von György Lang das Bild eines grausamen Meisters.

Der Verfasser identifiziert auch hier einen Teil der vorkommenden Personen und stellt die nach drei Jahrzehnten etwas aus der Ordnung geratene Zeitfolge von Munkácsys Erinnerungen wieder her.

Nach seiner Gesellenprüfung verlässt er – im Gegensatz zu seinen Memorien – nicht sofort den Meister Lang, sondern arbeitet noch einige Monate als Geselle bei ihm und reist erst im Oktober 1858 nach Arad, um die vorgeschriebenen drei Wanderjahre anzutreten. In Arad trifft er auf einstige Mitschüler und Bekannte aus Csaba, aber aus ihrem Verhältnis lässt sich seine Deklassierung herausfühlen. Munkácsy widmet den zwei in Arad verbrachten Jahren nur einige Seiten. Anhand der Erinnerungen einiger Zeitgenossen konnte diese Zeitspanne jedoch um einiges bereichert werden.

Von seinem geringen Lohn konnte er sich nicht ausreichend ernähren, verfällt in eine langwierige Krankheit und sieht sich genötigt, zu seinem Oheim heimzureisen, der zu dieser Zeit bereits in Gyula, der derzeitigen Komitatsstadt, eine Beamtenstelle innehatte.

Während seiner Krankheit erwacht in ihm erstmalig der Wunsch und Drang zu zeichnen: er kopiert die in seinem Zimmer befindlichen Stiche. Der Oheim schickt ihn angesichts seines Eifers zum Lehrer der Zeichenschule im Ort, dem akademischen Maler Karl Fischer, um Zeichenstunden zu nehmen; hier stößt der sich derzeit im Gyulaer Schloß aufhaltende Wandermaler Elek Szamosy auf ihn, der dessen innewohnende Talent entdeckt und ihn zu sich auf das Schloss nimmt. Dieser Zufall eröffnet seine Laufbahn als Maler.

Aus dieser Zeit, – d. h. aus seinem 17. Lebensjahre – ist sein erstes Skizzenbuch erhalten geblieben. Sein und Szamosys Leben im Schloss schildert ein Wanderschauspieler in seinen Erinnerungen, der Szamosy als Amateurmaler drei Monate lang besuchte.

Ende 1861 beendigte Szamosy seine Arbeit im Gyulaer Schloss und ging nach Arad, wohin ihm Mischka nach kurzer Zeit folgte. Sie verbringen gemeinsam mehrere Monate auf den Adelsschlössern von Arad, Beodra und Buziás. Mischka zeichnet nach Szamosy Anweisungen; seine angefertigten Arbeiten legen Zeugnis seiner Fortschritte ab. Nach gemeinsam verbrachten 18 Monaten nimmt er Abschied von seinem Meister, um seine Studien in Pest (Budapest) fortzusetzen. Zuvor reist er jedoch nach Gerendás zu seinem Oheim.

Die Pušta von Gerendás war der am entferntesten gelegene Teil der Békécsabaer Gemarkung, unweit von Orosháza. Auf einem Teil seiner hiesigen Liegenschaften betrieb der Grundherr Meiereiwirtschaft, während der verbleibende Teil in Parzellen von 200–300 Morgen durch Pächter bewirtschaftet wurde.

Auch Reök war einer dieser Pächter, auf dessen Gehöft Munkácsy sich mehrmals auf längere oder kürzere Zeit aufhielt, um Geld und Kraft für seine ausländischen Studien zu sammeln. Sein Oheim hatte ihn auch bisher nicht auf sich belassen. Obwohl Munkácsy es nicht besonders erwähnt, nimmt er ihn mit sich zu Familienzusammenkünften, und richtet in der Folge auch Empfehlungsschreiben an seine Freunde und Verwandten in Pest, damit sie sich des nach Pest strebenden Mischkas annehmen mögen.

Er verbringt ein halbes Jahr in Gerendás, fertigt Ölgemälde an und auch eine Vielzahl von Skizzen bekundet seine zielstrebigem Vorbereitungen. Im Mai 1863 reist er nach Pest und verbringt nach zwanzigmonatigem dortigen Aufenthalt die erste Hälfte des Jahres 1865 in Wien, das er jedoch nach dem Tode von Rahl verlässt.

In Gerendás verbringt er jetzt wieder fast ein halbes Jahr. Hier malt er das „Abendbrot in der Pušta“ und den großen Aufsehen erregenden „Trauernden Räuber“ – mit dem Zweck, sich Geld zu verdienen, um wieder ins Ausland reisen zu können. Im Winter erhält er von mehreren Seften Porträtaufträge, so dass er auf Untermiete nach Csaba zieht. Aus der Zeit dieses Aufenthaltes sind uns sieben Ölgemälde bekannt.

Im Februar 1866 reist er aufgrund eines Augenleidens nach Pest. Nach glücklich erfolgter Genesung und kurzem Aufenthalt in Pest und Gerendás begibt er sich auf die Münchener Kunstakademie als nächste Station seiner Studien.

Von Juli bis Oktober 1867 finden wir ihn wieder in Ungarn; im August macht er einen Abstecher nach Gerendás, wo er zum letzten Mal Skizzen anfertigt. Sein Oheim hatte nämlich in diesem Jahre die dortige Pacht aufgegeben, um auf dem Erbe seiner Frau, dem kaum drei Kilometer von Békéscsaba gelegenen Grundbesitz in Kismegyér, eine Musterwirtschaft anzulegen; für Munkácsy lässt er dort sogar ein kleines Atelier errichten.

Munkácsy begann noch während seines ersten Pester Aufenthaltes diesen Namen statt des Namens Lieb zu tragen. (Den Namen erhielt er noch während des Arader Aufenthaltes von seinen Gefährten, die sich einander nach ihren Heimatsorten benannten. So wurde aus Mischka Lieb ein Mischka Munkácsi [Munkácsér].)

1868, nach Erreichung des Mündigkeitsalters, beantragte er auch amtlich die Namensänderung, was mit Rücksicht auf seine Reiseabsichten innerhalb von ein paar Tagen genehmigt wurde.

Im Herbst 1868 wählt er jedoch statt München Düsseldorf zur Fortsetzung seiner Studien. Hier erregte er in Bälde mit dem „Gähnender Lehrling Aufsehen“ und malte noch im selben Jahr das Gemälde „Der letzte Tag eines Verurteilten“, welches zuerst in Düsseldorf und im nächsten Jahre im Pariser Salon einen alle Erwartungen übertreffenden Erfolg erntete. Seine Laufbahn nahm einen rapiden Aufschwung.

Ende 1871 zieht er nach Paris, wo er sich endgültig niederlässt. Sein Oheim schreibt ihm häufig; in seinen Briefen erteilt er dem plötzlich zu Ruhm gelangten Neffen umsorgte Ratschläge, ermahnt ihn zur Sparsamkeit, zur Unterstützung der vaterländischen Kunst sowie zur Vaterlandsliebe. Der Verfasser widmet diesem Briefwechsel ein besonderes Kapitel.

Im August 1874 schließt er die Ehe mit der Witwe des Barons De Marches; als Abschluss ihrer Hochzeitsreise verbringen sie fast anderthalb Monate auf dem Gehöft in Kismegyér. Munkácsy nimmt erfreut das Atelier in Besitz. Er malt zwei Gemälde sowie Studien zum „Dorfheld“, zu welchem die Knechte des Onkels Reök Modell standen.

Im Jahre 1877 trifft die Familie Reök ein schmerzlicher Schlag: Onkel Reök begeht Selbstmord. Die Familie zieht nach Pest, so dass der „heimkehrende“ Munkácsy des weiteren nicht mehr zum Verwandtenbesuch nach Csaba kommt.

Auf Wunsch seiner Freunde widmete er am 7. Oktober 1890 noch einen Tag einem Besuch der Stadt sowie seinen Bekannten.

Bei dieser Gelegenheit sah er zum letzten Mal die Stätten seiner Kindheitserlebnisse.

Nach seinem Tode wurden in Békéscsaba und Gyula Straßen nach ihm benannt. Statuen und Skulpturen wahren sein Gedenken, und Gedenktafeln bezeichnen die Gebäude, in denen er wohnte und arbeitete. Das Békéscsabaer Museum nahm seinen Namen an.

Zum Abschluss seiner Studie publiziert der Verfasser noch einige Verbindungen Munkácsys zu zwei ungarischen Freunden aus Paris – zu dem aus der Umgebung von Orosháza stammenden Schriftsteller Zsigmond Justh und dem Maler Lajos Oskó – beleuchtende Dokumente.

Das Werk entstand anhand archivarischer und bibliothekarischer Forschungen und unter Verwendung der Munkácsy-Reliquien des Békéscsabaer Museums und anderer Kunstsammlungen.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. *Békéscsaba központja 1858-ban.* Haan Antal rajza
 2. *Békéscsaba központja Munkácsy gyermekkorában.* Térképrészlet
 3. *A Steiner- (Omaszta-) kúria ma Munkácsy Emlékház.* Fénykép
 4. *Vidovszky János és felesége.* Eredeti fénykép
 5. *Munkácsy tulipántos ládája*
 6. *Vidovszky Feri szarvasi diákok között 1863-ban.* Eredeti fénykép
 7. *Munkácsy („Liebb Mihály”) neve a céhlegények között 1858. május 9-én*
 8. *Reök és Munkácsy lakása Gyulán.* Fénykép
 9. *Gyula központja Munkácsy idejében.* Térképrészlet
 10. *A gyulai kastély Munkácsy idejében.* Metszet
 11. *Munkácsy bemutatja rajzait Szamossynak.* Fénykép Szamossy Elek? festményéről
 12. *Szamossy Elek.* Festmény
 13. *Odry Lehel 1875-ben.* Eredeti fénykép
 14. *Gyulai László.* Reprodukció
 15. *A festegető asztaloslegény.* Gyulai László akvarellje
 16. *Szulimán Ákos arcképe, a kép születését bizonyító jegyzettel.* Munkácsy ceruzarajza
 17. *Szulimán Jolán arcképe.* Munkácsy ceruzarajza
- Munkácsy gyulai vázlatkönyvéből:
18. *Parasztmenyecske gyermekével.* Ceruzarajz
 19. *A gyulai vár.* Szénrajz
 20. *Juhászlegények.* Ceruzarajz
 21. *Lólegeltetés.* Ceruzarajz
 22. *Mester uram felolvas.* Ceruzarajz
 23. *Szomjas szegénylegény.* Ceruzarajz
 24. *Tehénfejés.* Ceruzarajz
 25. *Szalonnapihívás.* Ceruzarajz
 26. *Reök bácsi kunyhója.* Ceruzarajz
 27. *Aradi gimnazista.* Ceruzarajz
 28. *Drapériatanulmány.* Ceruzarajz
29. *Reök István birtokai Békéscsaba határában.* Térkép-vázlat
 30. *Munkácsy 1863-ban.* Eredeti fénykép
 31. *Levélolvasás.* Munkácsy olajfestménye
 32. *Munkácsy 1864-ben.* Eredeti fénykép
 33. *Munkácsy 1866-ban.* Eredeti fénykép
 34. *Tanulmány a Búsuló betyár c. képhez: Főhős.* Munkácsy ceruzarajza
 35. *Tanulmány az Estebéd a pusztán c. képhez: Könyöklő férfi.* Munkácsy ceruzarajza
 36. *Tanulmány az Estebéd a pusztán c. képhez: Térdeplő férfi.* Munkácsy ceruzarajza
 37. *Tanulmány a Búsuló betyárhoz: Sípót fúvó cigány.* Munkácsy ceruzarajza
 38. *Vidovszky János arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 39. *Vidovszky Jánosné arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 40. *Vidovszky Matild arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 41. *Dudits orvos arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 42. *Dudits orvos feleségének arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 43. *A mama c. színmű színlapja*
 44. *Munkácsy szerepének első oldala*
 45. *Nagy Irma arcképe.* Munkácsy olajfestménye
 46. *Reök István arcképe I.* Munkácsy ceruzarajza
 47. *Reök István arcképe II.* Munkácsy ceruzarajza
 48. *Vázlat a Dülő szénásszekér c. képhez.* Munkácsy ceruzarajza

49. *Munkácsy 1867-ben.* Eredeti fénykép
50. *Aradi dalosünnepély.* Metszet Munkácsy után
51. *Munkácsy szegénységi bizonyítványa*
52. *Gyulai László: Munkácsy Mihály.* Litográfia
53. *A Siralomház festője, Munkácsy 1870 körül.* Eredeti fénykép
54. *Reök István öregkori arcképe.* Eredeti fénykép
55. *Reök Istvánné Omaszta Mária fiatal korában.* Eredeti fénykép
56. *... és családanyaként.* Eredeti fénykép
57. *Reök István levele Munkácsyhoz (részlet)*
58. *Munkácsy levele Reök Istvánhoz (részlet)*
59. *Munkácsy és felesége.* Eredeti fénykép
60. *A kismegyeri Reök-birtok Munkácsy műtermével (x).* Térképészlet
61. *Reök István háza Békéscsabán a Gyulai úton.* Fénykép
62. *A békéscsabai kaszinó dísztagjává választja Munkácsyt.* Jegyzőkönyvi kivonat
63. *Az utolsó látogatások idején. Munkácsy 1890 körül.* Eredeti fénykép
64. *A Lang-portán épült lakóház a Munkácsy-emléktáblával.* Fénykép
65. *Munkácsy-emléktábla a Lang-ház helyén Békéscsabán*
66. *Munkácsyt idéző emléktábla Békésen*
67. *Munkácsy-emléktábla egykori lakóházán Gyulán*
68. *Vasas Mihály: Munkácsy.* Szobor. Gyula
69. *Justh Zsigmond.* Eredeti fénykép
70. *Oskó Lajos.* Eredeti fénykép
71. *Munkácsy ezüstkoszorúja*
72. *Munkácsy édesapja.* Olajfestmény
73. *Munkácsy édesanyja.* Olajfestmény
74. *Búsuló betyár.* Munkácsy olajfestménye
75. *Kukoricás (Kukoricatörés).* Munkácsy olajfestménye
76. *Poros út.* Munkácsy olajfestménye
77. *Tanulmány a Falu hőiséhez: Két legény az asztalnál.* Munkácsy olajfestménye
78. *Tanulmány a Falu hőiséhez.* Munkácsy olajfestménye
79. *Borsos Miklós szobra: Munkácsy.* Békéscsaba
80. *Vilt Tibor szobra: Munkácsy.* Békéscsaba

LIST OF PICTURES

1. *The centre of Békéscsaba in 1858.* Drawing by Antal Haan
2. *The centre of Békéscsaba in the time of Munkácsy's childhood.* Part of a map
3. *The Steiner (Omaszta) mansion today.* Photo
4. *János Vidovszky and his wife.* Original photo
5. *Munkácsy's chest painted with tulips*
6. *Feri Vidovszky among students from Szarvas, in 1863.* Original photo
7. *Munkácsy's registration as a journeyman*
8. *The flat of Reök and Munkácsy in Gyula.* Photo
9. *The centre of Gyula in Munkácsy's days.* Part of a map
10. *The residence in Gyula in Munkácsy's days.* Cut
11. *Munkácsy shows his drawings to Szamossy.* Painting
12. *Elek Szamossy.* Self-portrait
13. *Lehel Odry in 1875.* Original photo
14. *László Gyulai*
15. *The painting journeyman joiner.* Watercolour by László Gyulai
16. *Portrait of Ákos Szulimán.* Drawing in pencil by Munkácsy
17. *Portrait of Jolán Szulimán.* Drawing in pencil by Munkácsy
From Munkácsy's sketch-book in Gyula:
 18. *Young peasant woman with a child.* Drawing in pencil
 19. *The castle in Gyula.* Charcoal drawing
 20. *Young shepherds.* Drawing in pencil
 21. *Horse grazing.* Drawing in pencil
 22. *Master reading out.* Drawing in pencil
 23. *Thirsty outlaw.* Drawing in pencil
 24. *Cattle milking.* Drawing in pencil
 25. *Bacon roasting.* Drawing in pencil
 26. *Uncle Reök's cabin.* Drawing in pencil
 27. *High school student from Arad.* Drawing in pencil by Munkácsy
28. *Study for a drapery.* Drawing in pencil
29. *István Reök's lands in the neighbourhood of Békéscsaba.* Sketch map
30. *Munkácsy in 1863.* Original photo
31. *Letter reading.* Oil painting by Munkácsy
32. *Munkácsy in 1864.* Original photo
33. *Munkácsy in 1866.* Original photo
34. *Study for the Woebegone Highman: main figure.* Drawing in pencil
35. *Study for the painting Dinner on the Puszta: man leaning on his elbow.*
Drawing in pencil
36. *Study for the painting Dinner on the Puszta: kneeling man.* Drawing in pencil
37. *Study for the Woebegone Highman: gipsy blowing the whistle.* Drawing in pencil
38. *Portrait of János Vidovszky.* Painting by Munkácsy
39. *Portrait of Mrs. János Vidovszky.* Painting by Munkácsy
40. *Portrait of Matild Vidovszky.* Painting by Munkácsy
41. *Portrait of Doctor Dudits.* Painting by Munkácsy
42. *Portrait of Doctor Dudits's wife.* Painting by Munkácsy
43. *The program of the play Mum*
44. *First page of Munkácsy's role*
45. *Portrait of Irma Nagy.* Painting by Munkácsy
46. *Portrait I. of István Reök.* Drawing in pencil by Munkácsy
47. *Portrait II. of István Reök.* Drawing in pencil by Munkácsy

48. *Sketch of a Leaning hay-cart*. Drawing in pencil by Munkácsy
49. *Munkácsy in 1867*. Original photo
50. *Singer festival in Arad*. Cut after Munkácsy
51. *Munkácsy's certificate of poverty*
52. *László Gyulai: Mihály Munkácsy*. Litograph
53. *The painter of the Condemned Cell. Munkácsy about 1870*. Original photo
54. *Photo of István Reök as an old man*. Original photo
55. *Mrs. István Reök, Mária Omaszta*. Original photo
56. *... and the family's mother*. Original photo
57. *István Reök's letter to Munkácsy (extract)*
58. *Munkácsy's letter to István Reök (extract)*
59. *Munkácsy and his wife*. Original photo
60. *The Reök estate in Kismegyer with Munkácsy's studio (x)*. Part of a map
61. *István Reök's house in Békéscsaba, Gyulai Road*. Photo
62. *The Casino in Békéscsaba elects Munkácsy honorary member*
63. *The last visit to Békéscsaba. Munkácsy around 1890*. Original photograph
64. *The living-house with the memorial tablet for Munkácsy, built on the Lang estate*.
Photo
65. *Memorial tablet to Munkácsy in what used to be the Lang House*
66. *Memorial tablet reminding of Munkácsy in Békés*
67. *Memorial tablet for Munkácsy on his former living-house in Gyula*
68. *Mihály Vasas: Munkácsy*. Statue. Gyula
69. *Zsigmond Justh*. Original photo
70. *Lajos Oskó*. Original photo
71. *Munkácsy's silver wreath*
72. *Munkácsy's father*. Oil painting
73. *Munkácsy's mother*. Oil painting
74. *Woebegone Highman*. Painting by Munkácsy
75. *Maize-field (Corn-snapping)*. Painting by Munkácsy
76. *Dusty Road*. Painting by Munkácsy
77. *Two Youths at the Table. Study for the Hero of the Village*. Painting by Munkácsy
78. *Hero of the Village*. Painting by Munkácsy
79. *Miklós Borsos: Munkácsy*. Statue. Békéscsaba
80. *Tibor Vilt: Munkácsy*. Statue. Békéscsaba

LA LISTE DES TABLEAUX

1. *Le centre de Békéscsaba en 1858.* Le crayon d'Antal Haan
 2. *Le centre de Békéscsaba à l'enfance de Munkácsy.* Le détail de carte
 3. *La gentilhommière de Steiner (d'Omaszta) aujourd'hui.* La photographie
 4. *János Vidovszky et sa femme.* La photographie originale
 5. *Le bahut de tulipe de Munkácsy*
 6. *Feri Vidovszky parmi les élèves de Szarvas en 1863.* La photographie originale
 7. *L'enregistrement de l'admission de Munkácsy parmi les compagnons*
 8. *L'appartement de Reök et de Munkácsy à Gyula.* La photographie
 9. *Le centre de Gyula à l'époque de Munkácsy.* Le détail de carte
 10. *Le château de Gyula à l'époque de Munkácsy.* La gravure
 11. *Munkácsy présente ses crayons à Szamosy.* La peinture
 12. *Elek Szamosy.* L'autoportrait
 13. *László Gyulai*
 14. *Lehel Odry en 1875.* La photographie originale
 15. *Le compagnon de menuisier peint.* L'aquarelle de László Gyulai
 16. *Le portrait d'Ákos Szulimán.* Le crayon de Munkácsy
 17. *Le portrait de Jolán Szulimán.* Le crayon de Munkácsy
- De l'album à croquis de Gyula de Munkácsy:
18. *La jeune femme paysan avec un enfant.* Le crayon
 19. *Le château de Gyula.* Le fusain
 20. *Les jeunes bergers.* Le crayon
 21. *Le pacage de cheval.* Le crayon
 22. *Mon sieur le maître lit.* Le crayon
 23. *Le brigand a soif.* Le crayon
 24. *La traite de vache.* Le crayon
 25. *La cuisson du lard.* Le crayon
 26. *La cabane de l'oncle Reök.* Le crayon
 28. *L'étude de la draperie.* Le crayon
 27. *Le lycéen d'Arad.* Le crayon de Munkácsy
29. *Les propriétés d'István Reök à la frontière de Békéscsaba.* L'esquisse de carte
 30. *Munkácsy en 1863.* La photographie originale
 31. *La lecture de lettre.* La peinture à l'huile de Munkácsy
 32. *Munkácsy en 1864.* La photographie originale
 33. *Munkácsy en 1866.* La photographie originale
 34. *L'étude au tableau du Brigand affligé: Le protagoniste.* Le crayon
 35. *L'étude au tableau du Dîner sur la Puszta: L'homme accoudé.* Le crayon
 36. *L'étude au tableau du Dîner sur la Puszta: L'homme agenouillé.* Le crayon
 37. *L'étude au tableau du Brigand affligé: Le tzigane qui sonne du sifflet.* Le crayon
 38. *Le portrait de János Vidovszky.* La peinture de Munkácsy
 39. *Le portrait de Mme. Vidovszky.* La peinture de Munkácsy
 40. *Le portrait de Matild Vidovszky.* La peinture de Munkácsy
 41. *Le portrait du docteur Dudits.* La peinture de Munkácsy
 42. *Le portrait de la femme du docteur Dudits.* La peinture de Munkácsy
 43. *L'affiche de théâtre de la pièce Maman*
 44. *Le premier feuillet du rôle de Munkácsy*
 45. *Le portrait d'Irma Nagy.* La peinture de Munkácsy
 46. *Le portrait d'István Reök. (I.)* Le crayon de Munkácsy
 47. *Le portrait d'István Reök. (II.)* Le crayon de Munkácsy
 48. *L'esquisse du tableau du Chariot de fauche tombé.* Le crayon de Munkácsy

49. *Munkácsy en 1867*. La photographie originale
50. *La fête de chanson d'Arad*. La gravure après Munkácsy
51. *Le certificat de pauvreté de Munkácsy*
52. *László Gyulai: Mihály Munkácsy*. La litographie
53. *Le peintre du tableau du Dernier Jour d'un condamné. Munkácsy vers 1870*.
La photographie originale
54. *La photographie d'István Reök de vieil âge*. La photographie originale
55. *Épouse de István Reök, Mária Omaszta*. La photographie originale
56. *... et la mère de famille*. La photographie originale
57. *La lettre d'István Reök à Munkácsy* (Le détail)
58. *La lettre de Munkácsy à István Reök* (Le détail)
59. *Munkácsy et sa femme*. La photographie originale
60. *La propriété de Reök de Kismegyer avec le studio de Munkácsy (x)*.
Le détail de carte
61. *La maison d'István Reök à Békéscsaba sur la route de Gyula*. La photographie
62. *Le club de Békéscsaba élit Munkácsy au membre d'honneur*
63. *Au cours d'une des dernières visites. Munkácsy vers 1890*.
La photographie originale
64. *La maison construite au ménage de Lang avec la plaque commémorative de Munkácsy*. La photographie
65. *La plaque commémorative de Munkácsy au lieu de la maison Lang à Békéscsaba*
66. *La plaque commémorative de Munkácsy à Békés*
67. *La plaque commémorative à sa maison d'autrefois à Gyula*
68. *Mihály Vasas: Munkácsy*. La statue. Gyula
69. *Zsigmond Justh*. La photographie originale
70. *Lajos Oskó*. La photographie originale
71. *La couronne d'argent de Munkácsy*
72. *Le père de Munkácsy*. La peinture à l'huile
73. *La mère de Munkácsy*. La peinture à l'huile
74. *Le brigand affligé*. La peinture de Munkácsy
75. *Le champ de maïs (La récolte du maïs)*. La peinture de Munkácsy
76. *Chemin poussiéreux*. La peinture de Munkácsy
77. *Deux gars attablés. L'étude au tableau du Héros du village*.
La peinture de Munkácsy
78. *Héros du village*. La peinture de Munkácsy
79. *Miklós Borsos: Munkácsy*. La statue. Békéscsaba
80. *Tibor Vilt: Munkácsy*. La statue. Békéscsaba

VERZEICHNIS DER BILDER

1. *Das Zentrum von Békéscsaba 1858.* Zeichnung von Antal Haan
 2. *Das Zentrum von Békéscsaba als Munkácsy Kind war.* Ausschnitt einer Karte
 3. *Herrenhaus der Familie Steiner (Omaszta) heute*
 4. *János Vidovszky und seine Frau.* Originalphoto
 5. *Mit Tulpen verzierte Truhe von Munkácsy*
 6. *Feri Vidovszky zwischen Studenten aus Szarvas 1863.* Originalphoto
 7. *Munkácsy wird als Zunftgeselle eingeschrieben*
 8. *Die Wohnung von Reök und Munkácsy in Gyula.* Photo
 9. *Das Zentrum von Gyula in der Zeit von Munkácsy.* Ausschnitt einer Karte
 10. *Das Schloss in Gyula in der Zeit von Munkácsy.* Stich
 11. *Munkácsy präsentiert seine Zeichnungen Szamosy.* Gemälde
 12. *Elek Szamosy.* Selbstbildnis
 13. *László Gyulai*
 14. *Lehel Odry 1875.* Originalphoto
 15. *Der malende Tischlergeselle.* Aquarell von László Gyulai
 16. *Bildnis von Ákos Szulimán.* Bleistiftzeichnung von Munkácsy
 17. *Bildnis von Jolán Szulimán.* Bleistiftzeichnung von Munkácsy
- Aus dem Skizzenbuch von Munkácsy in Gyula:
18. *Junge Bäuerin mit Kind.* Bleistiftzeichnung
 19. *Die Gyulaer Burg.* Kohlezeichnung
 20. *Junge Schäfer.* Bleistiftzeichnung
 21. *Pferdeweiden.* Bleistiftzeichnung
 22. *Herr Meister liest vor.* Bleistiftzeichnung
 23. *Durstiger Straßenräuber.* Bleistiftzeichnung
 24. *Kuhmelke.* Bleistiftzeichnung
 25. *Speckröstung.* Bleistiftzeichnung
 26. *Die Hütte von Onkel Reök.* Bleistiftzeichnung
 27. *Gymnasiast aus Arad.* Bleistiftzeichnung von Munkácsy
28. *Studie für eine Draperie.* Bleistiftzeichnung
 29. *Die Felder von István Reök in der Umgebung von Békéscsaba.* Kartenskizze
 30. *Munkácsy 1863.* Originalphoto
 31. *Brieflesung.* Ölgemälde von Munkácsy
 32. *Munkácsy 1864.* Originalphoto
 33. *Munkácsy 1866.* Originalphoto
 34. *Studie zum Trauernden Räuber: Hauptfigur.* Bleistiftzeichnung
 35. *Studie zum Bild Abendessen in der Pušta: Mann sich auf seine Ellbogen stützend.*
Bleistiftzeichnung
 36. *Studie zum Bild Abendessen in der Pušta: Man auf den Knien.*
Bleistiftzeichnung
 37. *Studie zum Trauernden Räuber: pfeifender Zigeuner.* Bleistiftzeichnung
 38. *Bildnis von János Vidovszky.* Gemälde von Munkácsy
 39. *Bildnis von Frau János Vidovszky.* Gemälde von Munkácsy
 40. *Bildnis von Matild Vidovszky.* Gemälde von Munkácsy
 41. *Bildnis von Doktor Dudits.* Gemälde von Munkácsy
 42. *Bildnis der Frau von Doktor Dudits.* Gemälde von Munkácsy
 43. *Theaterzettel fürs Theaterstück Mama*
 44. *Erste Seite der Rolle von Munkácsy*
 45. *Bildnis von Irma Nagy.* Gemälde von Munkácsy
 46. *Bildnis I. von István Reök.* Bleistiftzeichnung von Munkácsy

47. *Bildnis II. von István Reök*. Bleistiftzeichnung von Munkácsy
48. *Skizze zum Schiefen Heuwagen*. Bleistiftzeichnung von Munkácsy
49. *Munkácsy 1867*. Originalphoto
50. *Sängerfest in Arad*. Stich nach Munkácsy
51. *Armutszeugnis von Munkácsy*
52. *László Gyulai: Mihály Munkácsy*. Lithographie
53. *Der Maler des Gemäldes Der letzte Tag eines Verurteilten. Munkácsy um 1870*.
Originalphoto
54. *Photo von István Reök als ein alter Mann*. Originalphoto
55. *Frau István Reök, geb. Mária Omaszta*. Originalphoto
56. *... und die Familienmutter*. Originalphoto
57. *Der Brief von István Reök an Munkácsy* (Ausschnitt)
58. *Der Brief von Munkácsy an István Reök* (Ausschnitt)
59. *Munkácsy und seine Frau*. Originalphoto
60. *Das Reök Familiengut in Kismegyér, mit dem Atelier von Munkácsy (x)*.
Ausschnitt einer Karte
61. *Das Haus von István Reök in Békéscsaba*. Gyulai Straße. Photo
62. *Das Kasino in Békéscsaba wählt Munkácsy zum Ehrenmitglied*
63. *In der Zeit des letzten Besuches. Munkácsy, um 1890*. Originalphoto
64. *Das Wohnhaus mit der Munkácsy-Gedenktafel auf dem Lang Gut*. Photo
65. *Munkácsy-Gedenktafel an der Stelle des Lang-Hauses in Békéscsaba*
66. *Gedenktafel erinnernd an Munkácsy in Békés*
67. *Munkácsy-Gedenktafel an seinem einstigen Wohnhaus in Gyula*
68. *Mihály Vasas: Munkácsy*. Statue. Gyula
69. *Zsigmond Justh*. Originalphoto
70. *Lajos Oskó*. Originalphoto
71. *Der Silberkranz von Munkácsy*
72. *Munkácsy's Vater*. Ölgemälde
73. *Munkácsy's Mutter*. Ölgemälde
74. *Trauernder Räuber*. Gemälde von Munkácsy
75. *Maisfeld (Maisernte)*. Gemälde von Munkácsy
76. *Stäubiger Weg*. Gemälde von Munkácsy
77. *Zwei Burschen am Tische. Studie zum Dorfhelden*. Gemälde von Munkácsy
78. *Dorfheld*. Gemälde von Munkácsy
79. *Miklós Borsos: Munkácsy*. Statue. Békéscsaba
80. *Tibor Vilt: Munkácsy*. Statue. Békéscsaba

Készült a Typografika Kft. gondozásában, Békéscsabán

Tel/fax: 66 527 160

Nyomtatás–kötés: Dürer Nyomda Kft., Gyula.

Tel/fax: 66 466 844

Felelős vezető: Megyik András

Nincs még egy személyisége a magyar művészettörténetnek, akinek élete annyira ismert lenne a közönség előtt, mint Munkácsy. Ez elsősorban a róla szóló regények hatásának tulajdonítható, olyan műfajnak, amelyben a tények és az írói fantázia szabadon váltja egymást, a valóság keveredik az írói fantáziával – s az olvasó „életrajzként” kezeli a kor divatjának megfelelően megírt műveket. E szerint ítéli meg a „főhóst”, akinek alakja azonban része nemzeti kultúránk kincsesházának, így nem közömbös, milyen képet kap róla az olvasó: tiszteletet ébreszt avagy épp tiszteletet rombol. Ezért nagy az irodalom felelőssége.

Munkácsy élete hálás regénytéma. A gyalupadtól a világ-hírig ívelő pályája eleve megadja a regény vezérfonalát. S az „életrajz” megírásához Munkácsy maga is hozzájárult, amikor az 1880-as években *Emlékeim* címmel megírta gyermekkorának történetét, melyet 19 éves koráig követ végig a dickensi nyomort megelevenítve. Gyermekkorának felidézéséhez a szakirodalom is ezt a forrást használja.

Kétségkívül gazdagon megrajzolt gyermekkor.

De vajon igaz-e? S nincs-e több, más, amit meg kell menteni a feledésből, hiszen minden év távolabb visz az eseményektől, egyre ritkul azoknak a sora, akik ki tudják egészíteni a szóltan dokumentumokat.

S kik voltak a szereplők? Hol a gyermekkor leírt világa?

Ezek a kérdések vezettek Munkácsy életének kutatásakor. A munka nem volt hiábavaló. Korabeli levéltári iratok, elsárgult újságok apró cikkei, lassan előkerülő családi levelezések gazdagították az *Emlékeim* élményanyagát.

Ennek következtében néha változik az ismert kép. Munkácsy önéletrajzában a kor divatos naturalizmusának hatása, a szélsőséges jelenetek keresése felnagyította a gyermek és a nagybácsi ellentétét. Most, a dokumentumokat vallatva Reök István alakja közelebb kerül a valósághoz. De ugyanígy változik a Munkácsy gyermek- és ifjúkoráról kialakított kép nem egy részlete is: életközelibbé, sokszínűbbé válik a források felhasználása után. A kortársak megszólaltatása a híressé vált Miska életének egy-egy epizódját elevenítik meg, tágítják az *Emlékeim* világát.

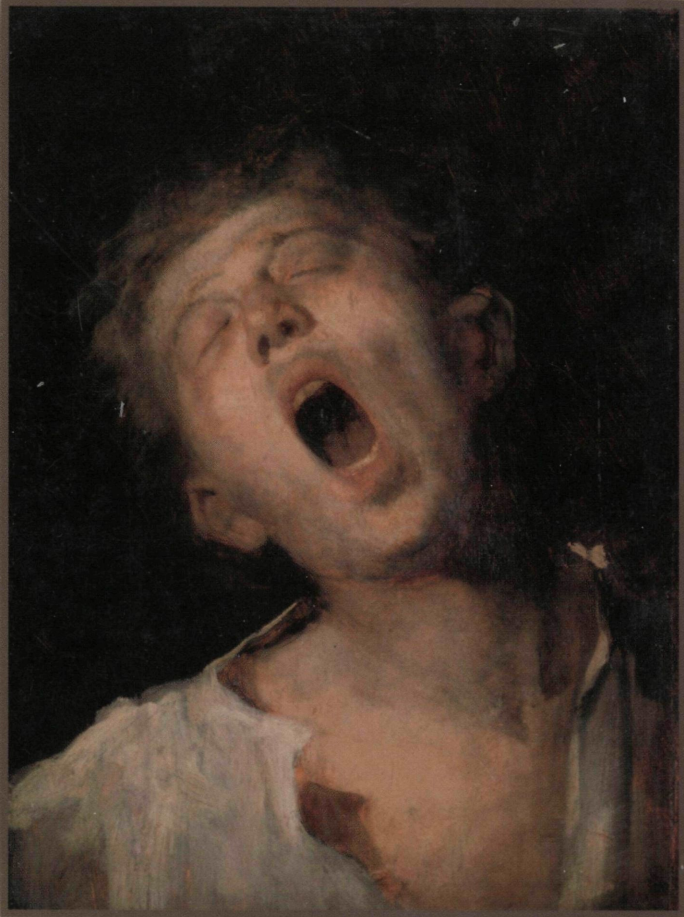
Időben túllépve önéletrajzán, folytattuk Munkácsy költődésének kutatását a megyéhez, bemutatva annak forrását – elsősorban a negyedszázadon át itt lakó Reök családot –, a visszavisszatérést, a „hazalátogatás” emlékeit, egészen Munkácsy emlékének ápolásáig.

Emellett az aradi évek ismertetése is bekerült a kötetbe, mert az itt töltött időszak – ha földrajzilag kívül is esik – beékelődik Munkácsy Békés megyei életébe, így azok megismerése teljesebbé teszi a festőművész ifjúkorának bemutatását, megértését.

Munkánkkal Munkácsy Mihály előtt kívántunk tisztelegni az utókor hálájával és tisztetével.

(Czeplédi Imre)

973 Rock Istvanne' ügy. 1862

973 Rock Istvanne' ügy. Maria
mit Amanta

